

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет кораблебудування
імені адмірала Макарова

Н. Є. ШАМАНОВА

ЛАТИНСЬКА МОВА

**Навчальний посібник
з вивчення дисципліни**

Рекомендовано Вченою радою НУК

ВИДАВНИЦТВО
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
КОРАБЛЕБУДУВАННЯ
ІМ. АДМІРАЛА МАКАРОВА

2021

УДК 811:124(075.8)

ШП9

Автор Н. Є. Шаманова, старший викладач кафедри прикладної лінгвістики НУК

Рецензент Н. М. Філіппова, кандидат філологічних наук, доцент, професор НУК, професор кафедри прикладної лінгвістики НУК

*Рекомендовано Вченою радою НУК ім. адмірала Макарова
як навчальний посібник
(протокол № 2 від 29.09.2020 р.)*

Шаманова Н. Є.

ШП9 Латинська мова : навчальний посібник з вивчення дисципліни / Н. Є. Шаманова. – Миколаїв : НУК, 2021. – 144 с.

ISBN 978-966-321-390-3

Посібник складається з 20 лекцій, які містять теоретичний, лексичний, практичний, фразеологічний і текстовий матеріал та завдання з етимологічного аналізу лінгвістичних термінів.

Мега посібника – надати студентам основні відомості з латинської мови як для аудиторного, так і для самостійного вивчення.

Призначено для фахівців першого рівня вищої освіти галузі знань 03 «Гуманітарні науки» за спеціальністю 035 «Філологія» спеціалізації 035.10 «Прикладна лінгвістика».

УДК 811:124(075.8)

© Шаманова Н. Є., 2021

© Національний університет кораблебудування

ISBN 978-966-321-390-3 імені адмірала Макарова, 2021

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Мета вивчення дисципліни полягає в тому, щоб продемонструвати на прикладі «мертвої» (сталої) мови можливі шляхи розвитку сучасних мов та навчити студентів умінню розуміти й пояснювати мовні явища, осмислювати процеси взаємодії соціальних та мовних факторів, усвідомлювати механізми, що ведуть до збагачення словникового складу, шляхом порівняння засобів передачі змісту в різних мовах. Також важливою метою вивчення латинської мови є збагачення культурологічного світорозуміння, що досягається шляхом читання й перекладу оригінальних античних і пізніших літературних творів, та адаптованих текстів міфологічного й історичного змісту.

Завдання дисципліни передбачає оволодіння студентами системою теоретичних знань з латинської мови, зокрема про граматичну структуру, словниковий склад, стилістичні явища; оволодіння практичними навичками перекладу (з латинської), інтерпретування, словотвору.

Після вивчення дисципліни студент повинен:

– **знати** основні граматичні та стилістичні правила будови речення та його складових. Близько 500 лексичних одиниць. Студентський гімн «Gaudeamus», не менше 100 сталих виразів (фразеологізмів наукового та загальнонавчального змісту та крилатих виразів);

– **уміти** прочитати, перекласти та проаналізувати текст (відомий – без словника, невідомий – зі словником); пояснювати та узагальнювати найбільш важливі та актуальні явища мови;

– **мати уявлення** про історію латинської мови та особливості кожного етапу розвитку мови; основи латинської метрики та основні пам'ятки латинської писемності та латиномовної літератури; значення латини в історії європейської культури та її вплив на формування національних літературних мов Європи і створення інтернаціональної науково-технічної лексики.

У результаті вивчення дисципліни студент набуває певних компетенцій, а саме:

– соціокультурної компетенції – ступень ознайомлення із соціально-культурними особливостями латинської мови та культури;

– соціолінгвістичної компетенції – уміння використовувати мовні одиниці в залежності від ситуації спілкування та культурних традицій;

– загальнонаукової компетенції – оволодіння навичками науково-пошукової роботи в лінгвістиці; формування системного уявлення про загальні риси та мовні особливості стародавньої культури; оволодіння методами пошуку, аналізу та обробки мовних даних;

– науково-методичної компетенції – оволодіння методикою вивчення мовних матеріалів у галузі стародавніх мов і культур та їх практичного використання в професійній діяльності.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ З ПІДГОТОВКИ ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Робота над граматичним матеріалом

Грамматична будова латинської мови є флективно-синтетичною. Їй властива розвинута система відмінювання, тому при вивченні морфології особливу увагу слід приділяти типам відмінювання іменників, прикметників, займенників, числівників та дієслів. Для засвоєння всіх типів відмінювання необхідно вміти правильно визначати основу слова та знати формотворчі морфеми всіх частин мови. Ця робота повинна базуватися не лише на знанні теоретичного матеріалу, але й на практичному застосуванні отриманих знань.

Граматика є системою взаємопов'язаних правил, а недостатньо стійке засвоєння хоча б одного з них може ускладнити вивчення її нових розділів. Тому роботу над новими граматичними темами слід розпочинати з повторення вже вивченого матеріалу та намагатися виявляти загальні закономірності.

Робота над лексикою

Латинська лексика становить собою чітко виражену систему з певними закономірностями морфологічного та семантичного розвитку, що слід враховувати при організації роботи над словниковим складом латинської мови. Цілеспрямоване та систематизоване вивчення основ словникового складу повинно мати місце в елементарному курсі латинської мови,

а знання основних способів словотворення (у першу чергу, морфологічного словотворення) дає можливість простежити системний характер латинської лексики.

Робота з латинським словом має бути спрямована не лише на визначення його морфологічних ознак і семантики, але й на зіставлення із запозиченими від нього словами в сучасних мовах. Слід пам'ятати, що латина відігравала і відіграє велику роль у розвитку та збагаченні словникового складу сучасних європейських мов і разом з давньогрецькою є основним джерелом творення термінології у всіх галузях науки та соціально-політичної лексики.

Заняття з латинської лексики займають обов'язкове місце на всіх етапах курсу латинської мови, тому до контрольних робіт включені різного виду завдання з лексики. Крім того, кожен студент повинен вести індивідуальний словник, дотримуючись загальноприйнятих правил запису слів.

1. Іменники записуються у двох формах: називному та родовому відмінках, оскільки закінчення родового відмінка вказує на тип відмінювання іменника. Родовий відмінок записується скорочено у вигляді закінчень і лише в іменників III відміни наводиться повністю або у вигляді кінцевої частини основи із закінченням. Біля кожного іменника вказується рід. Наприклад: *persona*, ae f – особа; *servus*, i m – раб; *casus*, us m – випадок; *dies*, ei f – строк; *crimen*, inis n – злочин.

2. Прикметники записуються в трьох родових формах, при цьому прикметник чоловічого роду записується повністю, а жіночого та середнього роду скорочено у вигляді закінчень, наприклад: *longus*, a, um – довгий або у вигляді кінцевої частини основи із закінченням, наприклад: *niger*, *gra*, *grum* – чорний; *acer*, *cris*, *ere* – гострий. У прикметників III відміни двох закінчень повністю записується спільна форма чоловічого та жіночого роду, а середнього лише закінчення, наприклад,

brevis, e – короткий. У прикметників III відміни одного закінчення разом зі спільною формою для всіх родів наводиться родовий відмінок, зазвичай у скороченому запису, наприклад: felix, icis – щасливий.

3. Займенники записуються в трьох родових формах, за винятком присвійних, наприклад: is, ea, id – цей, ця, це, але meus, a, um – мій.

4. Числівники, які відмінюються за родами, записуються як прикметники, наприклад: primus, a, um – перший.

5. Дієслова записуються в чотирьох основних формах, наприклад: lego, legi, lectum, legere – читати. Іноді можливий скорочений запис, наприклад: accuso, avi, atum, are – звинувачувати.

6. Прийменники слід записувати з позначенням відмінка, з яким уживається цей прийменник, наприклад: contra (з Acc.) – проти; sine (з Abl.) – без.

В індивідуальний словник необхідно виписувати всі вказані в навчальному словнику значення латинського слова, вибираючи одне з них у залежності від змісту всього речення.

Однією з форм засвоєння латинської лексики є запам'ятовування крилатих виразів. Вони широко вживаються в політичній, науковій, художній літературах та стали міжнародним здобутком.

Робота з латинським текстом та його переклад на українську мову

Опановування методики роботи над латинським текстом та його перекладом – одна з головних задач елементарного курсу латинської мови. Обов'язковою умовою результативної роботи над перекладом латинського речення є постійна координація граматичного аналізу кожного члена речення з роботою зі словником. Правильне визначення граматичної

форми слова у тексті є не лише основним способом виявлення синтаксичних відносин слів у реченні, але й умовою правильного знаходження слова в словнику, а це зі свого боку обумовлює правильність і точність перекладу речення в цілому.

Переклад латинського речення не вимагає буквальної передачі форми слова й порядку слів. Навпаки, для правильного літературного перекладу на українську мову необхідно співвідносити особливості латинського речення з граматичними та стилістичними нормами української мови. Це насамперед стосується синтаксису відмінків, деяких синтаксичних: інфінітивних та партиципціальних конструкцій.

У посібнику матеріалом для перекладу слугують окремі речення, відібрані у відповідності з конкретними граматичними темами, а також адаптовані тексти, що охоплюють вивчений на даному етапі матеріал.

Lectio 1 (prima)

Тема. Короткий огляд історії розвитку латинської мови.

Мета: ознайомити студентів з короткою історією розвитку латинської мови та її значенням для майбутніх лінгвістів.

У результаті вивчення теми необхідно:

- *знати* періодизацію історії розвитку латинської мови;
- *уміти* аналізувати роль та місце латинської мови у вивченні дисциплін гуманітарного циклу.

Короткий огляд історії розвитку латинської мови

Латинська мова – це мова латинів, давніх жителів Лація (Latium), які на початку I тисячоліття заселяли невелику область Центральної Італії. На межі Лація та Етрурії, над річкою Тібр, поряд з областю сабінів, був розташований Рим – політичний центр Лація. З римською общиною об'єдналися сабіни, а також північні сусіди римлян – етруски. Таким чином, до складу римської общини входили різні племена, однак мова залишалася латинською. Пізніше, коли Рим підкорив Грецію, Галлію, частину Піренейського півострова, Північну Африку, Єгипет, Малу Азію та інші території, латинська мова вийшла за межі Апенінського півострова і поширилася в Західній Європі.

Піднесення самого Риму і його матеріальної культури не створювало сприятливих умов для збереження старовинних пам'яток. Найдавніший латинський текст був знайдений у 1871 р. не в Римі, а в Пренесте. Це напис на золотій застібці

(Пренестська застібка), яка датується, згідно з археологічними даними, кінцем VII ст. до н. е. З VI–IV ст. до н. е. відомі лише окремі написи, зазвичай на металі, камінні, мармурі, кераміці. Але й ці нечисленні пам'ятки дають змогу встановити низку важливих процесів в історії латинської мови та її поширення на території Італії. Цікавими є написи кінця III – початку II ст. до н. е. Це надгробні написи родини Сціпіонів, декрет Емілія Павла з 189 р. до н. е. і послання консулів з повідомленням про рішення сенату від 7 жовтня 186 р. до н. е. щодо культу Вакха. З I ст. до н. е. збереглися багато написів, які сягають епохи Римської Імперії й охоплюють майже всі провінції.

Друга половина III ст. і, зокрема II ст. до н. е. – це період становлення літературної латинської мови (архаїчної латини). Із літератури цього періоду збереглися комедії Плавта (250–184 рр. до н. е.), Теренція (185–159 рр. до н. е.) і сільськогосподарський трактат Катона Старшого (234–149 рр. до н. е.). Твори інших авторів дійшли до нас тільки у фрагментах. Певне значення в становленні літературної мови мала діяльність поета Еннія (239–169 рр. до н. е.) та його літературних послідовників.

Літературна мова I ст. до н. е. – це класична латина («золота» латина), багата науково-філософською, політичною та технічною термінологією. Саме в цей час латинська мова досягає найвищого рівня у творах Гая Юлія Цезаря (100–44 рр. до н. е.), Марка Туллія Ціцерона (106–43 рр. до н. е.), Публія Вергілія Марона (70–19 рр. до н. е.), Квінта Горація Флакка (65–8 рр. до н. е.), Публія Овідія Назона (43 рр. до н. е. – бл. 18 р. н. е.) та інших римських письменників.

Перший великий граматичний трактат «Про латинську мову» належить Марку Теренцію Варрону (116–27 рр. до н. е.). Від інших граматичних творів того періоду збереглися тіль-

ки фрагменти. Граматик I ст. н. е. Квінт Реммій Палемон поклав в основу граматичного вчення мову письменників класичного періоду. У його «Граматичі» висвітлена морфологічна система класичної латини і встановлені правила орфографії. Римські граматиками другої половини I–II ст. н. е. приділяють значну увагу питанням специфіки розвитку латинської мови, подають відомості про її історію. Граматиками того періоду, зокрема Пліній Старший, Квінт Теренцій Скавр, Велій Лонг, Флавій Капр та ін., зробили значний внесок у розвиток римської граматичної науки. Граматика латинської мови стала предметом докладнішого вивчення аж у IV ст. н. е. Це граматичні твори Харісія, Діомеда, Досіфея, Доната та ін. З V ст. н. е. відомий граматичний твір Консентія.

Дуже важливий для історії латинської мови матеріал установлюється за допомогою порівняльно-історичного методу, що стало можливим лише у XIX ст. з розвитком історичного мовознавства.

З розпадом античного суспільства, падінням Римської імперії (476 р.) і формуванням нових народів латинська народнорозмовна мова дає початок романським мовам: італійській, французькій, іспанській, португальській, румунській та ін. Хоча в той час латинська мова перестала слугувати засобом спілкування певного народу загалом, але продовжувала зберігатися як письмова – мова науки, частково літератури й офіційних актів. У такій функції латинська мова вийшла далеко за межі колишньої Римської імперії.

В епоху Відродження (XIV–XVI ст.) латина стає міжнародною мовою науки та дипломатії, шкільним предметом. До XVIII ст. майже всі наукові твори писалися нею. Для прикладу слід навести імена деяких учених: Еразм з Роттердама (1469–1536) у Голландії, Микола Коперник (1473–1543) у Польщі, Томас Мор (1478–1535) і Френсіс Бекон (1561–1626)

в Англії, Томмазо Кампанелла (1568–1639) в Італії, голландський філософ Бенедикт Спіноза (1632–1677), англійський фізик, астроном і математик Ісаак Ньютон (1642–1727), Феофан Прокопович (1681–1736) та ін.

Проникнення латинської мови на українські землі сягає часів Галицько-Волинського князівства. У канцелярії князя Данила Галицького (1201–1264 р.р.) уживалася латина. У першій половині XIV ст. поруч з документами, адресованими за кордон, з княжих канцелярій Галицької Русі виходять і перші акти внутрішнього обігу, написані латиною. У 30-х роках XV ст. українська мова на Галичині й Західному Поділлі повністю витісняється латинською. З цих часів і донині збереглося майже 7 тис. томів рукописних судово-адміністративних книг Львова, Галича, Жидачева, Белза, Перемишля, Холма та інших міст.

У кінці XVI ст. латинська мова широко розповсюджується в шкільній практиці, хоча перші латинські школи існували в Галичині, Волині, Наддніпрянщині ще раніше. Центром розповсюдження латини у XVI–XVIII ст. на Україні стала Києво-Могилянська академія. До нашого часу збереглося майже 200 рукописних філософських курсів і майже стільки ж курсів поетики й риторики XVII – першої половини XVIII ст., складених або законспектованих у стінах академії.

Українське книгодрукування кінця XVI початку XVII ст., яке здійснювали українські друкарі Львова, Києва, Чернігова та інших міст, відбувалося в руслі європеїзації української культури. Тільки із зростанням національних держав національні мови витісняли латину із багатьох сфер науки і культури. Проте в медицині, природознавстві, у галузі історичних та філологічних наук, в юриспруденції латинська мова зберегла своє значення до наших днів.

Оскільки впродовж багатьох століть латинська мова була мовою науки в Європі, то в усіх європейських мовах, у тому числі й в українській є багато латинських слів і термінів, що стали загальновживаними. Латинські терміни вживаються в складі суспільно-політичної лексики (акція, декрет, диктатор, капітал, клас, конгрес, конституція, кооперація, конференція, культура, меморандум, меморіальний, мораторій, нація, партія, пацифіст, президія, прогрес, революція, республіка, реформа, сенатор, сесія, федерація тощо); у галузі освіти (асистент, аспірант, атестат, дисципліна, директор, доктор, доцент, кандидат, колоквиум, консультація, курс, лаборант, професор, семестр, сесія, семінар, стипендія, університет, факультет тощо); у філології (асиміляція, абстрактний, білінгвізм, деривація, дисиміляція, компаративістика, оригінал, пасивний, термін тощо); у мистецтвознавстві (експозиція, монумент, орнамент); у техніці (калорифер, конструкція, мотор, радіо, радіус, редуктор, термінал, трактор, трансляція) та в інших сферах людської діяльності. Латинська мова й надалі залишається джерелом утворення наукових термінів.

Яскравими прикладами запозичення латинських слів до складу сучасних європейських мов можуть бути порівняльно-історичні лексичні таблиці. Вони доводять спорідненість індоєвропейських мов та їх спільне походження.

Латинське слово	Англійське	Німецьке	Українське
mater	mother	Mutter	матір
est	is	ist	є (рос. «есть»)
tres	three	drei	три

Латинська мова необхідна лінгвісту при вивченні античної і середньовічної літератури, мовознавства, зокрема історії граматики індоєвропейських мов. Латинська мова дуже

потрібна лінгвістам, які проводять наукові порівняльні дослідження мов. Глибоко і ґрунтовно вивчити англійську мову неможливо без знання латинської мови. А хто бажає ґрунтовніше ознайомитися з європейською культурою, мусить пізнати її джерело, тобто античну культуру.

Завдання I. Питання для самоконтролю.

1. Звідки пішла назва «латинська мова»?
2. Чому латинська мова поширилася в Західній Європі?
3. Де і коли був знайдений найдавніший латинський текст?
4. Які періоди визначаються в історії розвитку латинської мови?
5. Які твори відносяться до архаїчного періоду?
6. Які твори вважаються «класичною латиною»?
7. Хто зробив значний внесок у розвиток граматики латинської мови?
8. У чому причина зникнення народнорозмовної латинської мови?
9. Яким мовам дала початок латинська мова?
10. Яким був статус латинської мови в епоху Відродження?
11. Коли і яким чином відбулося проникнення латинської мови на українські землі?
12. Чому в усіх європейських мовах, у тому числі й в українській, є багато латинських термінів?

Завдання II. Пригадайте переклад та вивчіть відомі афоризми напам'ять.

Alma mater.
Nota bene.
Status quo.
Ex tempore.

Lectio 2 (secunda)

Тема. Латинський алфавіт. Вимова голосних, приголосних та їх сполучень. Наголос.

Мета: навчити правильно читати латинські слова, правильно ставити наголос.

У результаті вивчення теми необхідно:

- *знати* латинський алфавіт, правила читання та наголосу;
- *уміти* аналізувати правила читання, правильно прочитати латинські слова та ставити наголос.

ЛАТИНСЬКИЙ АЛФАВІТ

Буква	Назва	Вимова	Приклади
Aa	а	[a]	anima – душа
Bb	бе	[б]	bonum – добро, користь
Cc	це	[ц] > перед голосними e, i, u та дифтонгами ae, oe [k] > перед голосними a, o, u, перед приголосними, у кінці слова	centum – сто caelum – небо cor – серце credo – я вірю nunc – тепер
Dd	де	[д]	dóminus – хазяїн
Ee	е	[e] – твердо	ego – я
Ff	еф	[ф]	família – родина
Gg	ге	[г]	genus – рід, покоління
Hh	га	[г'] – м'яко, як г	hómo – людина, чоловік

Продовження таблиці

Буква	Назва	Вимова	Приклади
Ii	i	[i]	imperator – імператор
Jj	йота	[й]	jus – право
Kk	ка	[к] – зустрічається рідко	Kalendae – календи (перше число кожного місяця)
Ll	ель	[ль] – завжди м'яко	pópulus – народ
Mm	ем	[м]	manus – рука
Nn	ен	[н]	númerus – число
Oo	о	[о]	ordo – порядок
Pp	пе	[п]	patria – батьківщина
Qq	ку	тільки у сполученні з голосними qu > [кв]	quorum – кворум
Rr	ер	[р]	rector – керівник
Ss	ес	[с] – як правило [з] – між голосними, між голосним і приголосними m, n	senator – сенатор casus – випадок
Tt	те	[т] – як правило [ці] – перед голосними, між голосними, але після s, t, x	ensor – критик terra – земля mutatio – зміна bestia – тварина
Uu	у	[ті]	natura – природа
Vv	ве	[у]	victoria – перемога
Xx	ікс	[в]	paх – мир
Yy	іпсілон	[кс], між голосними [кз]	examen – екзамен
Zz	зета	[і] – у словах грецького походження [з] – у словах грецького походження	pýramis – піраміда zona – пояс, зона

Вимова голосних

Голосних шість: а, е, і, о, у, у. Вимова голосних а, е, о, у відповідає вимові українських а, е, о, у. Буква у (іпсилон) уживається тільки в словах грецького походження і читається як [і] (Іуга – ліра). Буква і вимовляється як українське і, однак на початку слова чи складу перед голосним, а також між голосними вона вимовляється як [й]: ius – право, adiuvo – допомагаю. Також в аналогічній позиції зустрічається буква J j (йота).

Дифтонги (сполучення голосних): ае, ое вимовляються як один звук [е] aes (мідь), роена – (кара). Якщо ж у сполученнях ае та ое кожна буква повинна вимовлятися окремо, то над е в обох випадках ставиться або рисочка, або дві крапки: аеґ – (повітря), роёта – (поет). Дифтонги ау, еу читаються як [ау], [еу]: Aurora (Аврора), Еуропа (Європа).

Вимова приголосних

Вимова латинських приголосних в основному співпадає з вимовою приголосних української мови, за винятком деяких. Буква с перед голосними е, і, у та перед дифтонгами ае, ое, читається як [ц]: Cicero, Caesar. В інших випадках, тобто перед голосними а, о, у, перед приголосними та в кінці слів с читається як [к]: caput (голова), credo (вірю), lac (молоко).

Н h – звучить як українське [г]: homo (людина), habeo (маю);

G g – читається як [г]: gutta (крапля), gravis (важкий);

K k – уживається рідко, переважно в запозичених словах: Kalium (калій);

L l – завжди звучить м'яко: luna (місяць);

Q q – уживається лише у сполученні з у і читається як [кв]: aqua (вода);

S s – вимовляється як с, проте між голосними – як [з]: rosa (роза);

X x – звучить як [кс]: lex (закон), а між голосними (перед наголошеним голосним) як [гз]: examen (іспит);

Zz – вимовляється як [з] і вживається лише в словах грецького походження: zona (зона).

Сполучення приголосних з h (диграфи)

ch читається як [x]: schola (школа);

ph читається як [ф]: philosophus (філософ);

th читається як [т]: theatrum (театр);

rh читається як [р]: rhetorica (риторика);

sch читається як [сх]: schema (схема).

Ці сполучення вживаються переважно в словах грецького походження.

Сполучення приголосних з голосним

ti перед голосним вимовляється як [ці]: ratio (розум), але якщо перед ti стоять приголосні s, t, x, воно читається як [ті]: bestia (звір), mixtio;

ngu перед голосним читаються як [нгв]: lingua (мова);

su перед голосним читається як [св]: consuetudo (звичка), якщо su наголошене, то читається як [су]: suus (свій).

Наголос

Наголос у латинській мові ніколи не падає на останній склад. Він стоїть на другому складі від кінця, якщо цей склад довгий (persōna – особа) або на третьому від кінця, якщо другий від кінця короткий: popŭlus (народ).

Довгота голосного позначається рисочкою ā, короткість – дужечкою ă. Від довготи голосних залежить довгота складу.

Довгим є склад, що містить у собі:

а) довгий від природи голосний, позначений рисочкою: amīcus (товариш), dictatŭra (дидактика);

б) голосний перед групою двох або трьох приголосних: memorandum (меморандум), magistra (вчителька).

Коротким є склад, що містить у собі:

а) короткий голосний, позначений дужечкою: femīna (жінка);

б) голосний перед голосним: oratio (промова).

Завдання I. Прочитайте латинські слова, поставте наголос.

aes, vae, jam, qui, quae, quod, sex, so, trax;
a-ēr, ae-ra, ae-quus, cae-cus, cae-lum, Cae-sar, Grae-cus,
Grae-ci, Cel-tae, sae-pe, poe-na, coe-pi, cau-sa, ju-gum, lin-gua,
Cy-clops, scho-la, Grac-chus, Pur-rhus, sphae-ra, pha-lanx;
fi-li-a, ja-nu-a, Phry-gi-a, proe-li-um, Ju-li-us, La-ti-um, spa-ti-um, Ae-gyp-tus, tri-um-phus, se-cun-dus, ho-nes-tus, ae-ter-nus, De-cem-der, pro-pin-quus, Mi-ner-va;
Dae-dā-lus, Ger-mā-nus, syl-lā-ba, de-clā-ro, Cau-cā-sus, Ho-mē-rus, Ci-cē-ro, A-thē-nae, po-ē-ta, ma-chī-na, a-quī-la, a-mī-ca, can-dī-dus, da-tī-vus, oc-cī-do, oc-cī-do, Jup-pī-ter, in- cō-la, Eu-rō-pa, a-tō-mus, sae-cū-lum, ta-bū-la, ac-cū-so, e-dū-co, e-dū-co;
jus-ti-ti-a, sym-pho-ni-a, ad-ver-bi-um, par-ti-ci-pi-um, ar-gu-men-tum, e-le-phan-tus, la-by-rin-thus;
O-ce-ā-nus, De-mos-thē-nes, De-mo-crī-tus, He-ra-clī-tus, ge-ne-tī-vus, pe-ri-cū-lum, E-pi-cū-rus, ma-ni-pū-lus, Ther-mo-pŷ-lae.

Завдання II. Випишіть із завдання I латинські слова у 2 стовпчики, де «с» читається як [ц] і «с» читається як [к].

Завдання III. Випишіть із завдання I латинські слова з дифтонгами та діграфами.

Завдання IV. Випишіть із завдання I латинські слова з літерою «у».

Завдання V. Прочитайте та вивчіть напам'ять латинські афоризми.

Repetition est mater studiorum. – Повторення мати навчання.

Dum spiro, spero. – Поки дихаю, сподіваюсь.

Alter ego. – Другий «я» (про близького друга).

Dictum – factum. – Сказано – зроблено.

Dura lex, sed lex. – Суворий закон, але закон.

Lectio 3 (tertia)

Тема. Морфологія. Частини мови. Іменник (Nomen Substantivum). Граматичні категорії. Іменники І відміни.

Мета: дати загальні відомості про латинські частини мови та загальні характеристики іменників. Навчити сприймати, розпізнавати та відмінювати іменники І відміни.

У результаті вивчення теми необхідно:

- *знати* загальні характеристики іменників, відмінкові закінчення І відміни, найуживаніші прийменники;
- *уміти* перекласти найпростіші речення, визначаючи граматичні характеристики іменників І відміни.

Іменник (Nomen Substantivum)

Латинська мова за граматичною структурою належить до синтетичних або флективних мов. Граматичний зв'язок слів у реченні здійснюється за допомогою зміни форми слова (за відмінками). Зміна форми слова відбувається шляхом додавання до кореня суфіксів і закінчень. Закінчення є різними залежно від частин мови, відміни, відмінків тощо.

Іменник у латинській, як і в українській мові, має граматичні категорії: рід, число, відмінок, відміну.

Роди (Genera)

У латинській мові – три роди:

Genus masculinum – чоловічий рід;

Genus femininum – жіночий рід;

Genus neutrum – середній рід.

У словниках рід позначається початковою буквою: «m» – чоловічий, «f» – жіночий, «n» – середній.

Числа (Numeri)

У латинській мові два числа: 1) *numerus singularis* (однина), 2) *numerus pluralis* (множина).

Деякі іменники в латинській мові вживаються тільки в однині (*substantiva singularia tantum*). Це головним чином:

1) абстрактні іменники: *scientia* (знання), *valetudo* (здоров'я), *veritas* (правда);

2) іменники, що називають матеріал, з якого щось виготовлено: *ferrum* (залізо), *aurum* (золото);

3) власні імена: *Roma*, *Italia*, *Iuppiter* та ін.

У латинській мові зустрічаються також іменники, які вживаються тільки в множині (*substantiva pluralia tantum*):

1) назви людей: *liberi* (діти), *posterī* (нащадки), *maiores* (предки);

2) назви предметів, які складаються з двох або більше частин: *arma* (зброя), *scalae* (драбина), *reliquiae* (рештки);

3) географічні назви: *Athenae* (Афіни), *Thebae* (Фіви), *Alpes* (Альпи);

4) основні числа місяця, назви свят, розваг: *Kalendae* (перший день місяця), *Saturnalia* (свято на честь Сатурна), *nuptiae* (весілля).

Слід зазначити, що *substantiva singularia tantum* та *substantiva pluralia tantum* у латинській та українській мовах, як і рід іменників, співпадають не завжди.

Відмінки (Casus)

У латинській мові шість відмінків:

1. *Casus nominativus* – називний (хто? що?).
2. *Casus genetivus* – родовий (кого? чого? чий? чия? чие?).
3. *Casus dativus* – давальний (кому? чому?).
4. *Casus accusativus* – знахідний (кого? що?).

5. Casus ablativus – орудний (ким? чим? де? коли? від чого?).

6. Casus vocativus – клична форма.

Ablativus, крім власної функції «віддільного» відмінка, виконує функцію орудного (instrumentalis) і місцевого (locativus).

Nominativus і Vocativus – прямі відмінки (casus recti), Genetivus, Dativus, Accusativus, Ablativus – непрямі відмінки (casus obliqui).

Відміна іменників (Declinatio)

У латинській мові є п'ять відмін іменників. Іменники I і V відмін – переважно жіночого роду, II і IV відмін – чоловічого і середнього; до III відміни належать іменники всіх трьох родів – чоловічого, жіночого, середнього.

Іменники слід заучувати у двох відмінках (як записано в словниках): Nominativus singularis, який показує рід іменника, і Genetivus singularis, що показує, до якої відміни належить іменник. Щоб визначити відміну іменника та вміти правильно провідміняти його, потрібно знати всі закінчення Genetivus singularis.

Declinatio	Genetivus singularis		
I	-ae	Herba, ae, f	трава
II	-i	Equus, i, m	кінь
		Folium, i, n	листок
III	-is	Homo, inis, m	людина
		Radix, icis, f	корінь
		Corpus, oris n	тіло
IV	-us	Fructus, us, n	плід
		Cornu, us, n	ріг
V	-ei	Facies, ei, f	обличчя

Перша відміна (Declinatio prima)

До I відміни належать іменники жіночого роду, які закінчуються в називному відмінку однини на -a, у родовому – на -ae.

Наприклад: *silva*, ае (f) – ліс, *stella*, ае (f) – зірка, *gutta*, ае (f) – крапля, *rosa*, ае (f) – троянда. Сюди належать іменники чоловічого роду на означення традиційно чоловічих професій: *nauta*, ае (m) – моряк, *poëta*, ае (m) – поет, *agricola*, ае (m) – землероб, *pirata*, ае (m) – пірат, *collega*, ае (m) – колега та ін. До цієї ж відміни входять етноніми, які також є чоловічого роду: *Persa*, ае (m) – перс, *Scytha*, ае (m) – скиф, *Celta*, ае (m) – кельт тощо, та іменники, що означають середовище мешкання: *aquicola*, ае, (m) – той, що мешкає у воді та ін.

Усі іменники I відміни жіночого і чоловічого родів відмінюються однаково. Зразки відмінювання:

SINGULARS

Nom.	<i>stella</i> (f) (зірка)	<i>silva</i> (f) (ліс)	<i>nauta</i> (m) (моряк)
Gen.	<i>stell-ae</i>	<i>silv-ae</i>	<i>naut-ae</i>
Dat.	<i>stell-ae</i>	<i>silv-ae</i>	<i>naut-ae</i>
Acc.	<i>stell-am</i>	<i>silv-arti</i>	<i>naut-am</i>
Abl.	<i>stell-a</i>	<i>silv-a</i>	<i>naut-a</i>

PLURALIS

Nom.	<i>stell-ae</i>	<i>silv-ae</i>	<i>naut-ae</i>
Gen.	<i>stell-arum</i>	<i>silv-arum</i>	<i>naut-arum</i>
Dat.	<i>stell-is</i>	<i>silv-is</i>	<i>naut-is</i>
Acc.	<i>stell-as</i>	<i>silv-as</i>	<i>naut-as</i>
Abl.	<i>stell-is</i>	<i>silv-is</i>	<i>naut-is</i>

Як бачимо, форми деяких відмінків збігаються: Gen. і Dat. sing., Dat. і Abl. plur. Диференціювати ці форми з однаковими закінченнями можна тільки в контексті.

Деякі іменники I відміни в множині мають інші значення, ніж в однині. Наприклад: *aqua*, *aquae* (f) – вода; *aquae*, *aquarum* – мінеральні джерела; *coria*, *coriae* (f) – запас, велика кількість; *coriae*, *coriarum* – війська; *littera*, *litterae* (f) – буква; *litterae*, *litterarum* – література, наука.

Дієслово *esse*

Дієслово *esse* в латинській мові на відміну від української вживається в реченнях у будь-якій часовій формі. Форми *esse* чітко диференційовані за числами та особами, як в англійській, іспанській та інших мовах. Воно може мати самотійне значення, але здебільшого використовується як дієслово – зв'язка.

Praesens indicativi activi дієслова *esse*:

Persona	<i>Singularis</i>		<i>Pluralis</i>	
1	sum	я є	sumus	ми є
2	es	ти є	estis	ви є
3	est	він є	sunt	вони є

ПРИЙМЕННИКИ

1. Прийменники, що вживаються з *Accusativus*:

ad	до, при, для	ad exemplum	для прикладу
ante	перед	ante meridiem	перед полуднем
apud	біля, при	apud me	біля мене
contra	проти, навпроти, всупереч	contra te	навпроти тебе
		contra bonos mores	всупереч моралі
extra	поза, за	extra oppidum	поза містом
inter	серед, між	inter nos	між нами
ob	перед, через	ob oculos	перед очима
per	через, протягом	per annum	протягом року
post	позаду, після	post castra	позаду табору
		post mortem	після смерті
trans	через, по той бік	trans fluvium	через річку

2. Прийменники, що вживаються з *Ablativus*:

a, ab	від, з боку когось	ab insula	від острова
abs		a te	з твого боку
cum	з (кимось, чимось)	cum amico	з товаришем
de	про, від (кого, чого)	de patria	про батьківщину
	з (когось, чогось)	de facto	від вчинку

e, ex	з (когось, чогось) внаслідок	ex oppido ex officio	з міста з обов'язку
pro	перед, замість для, за	pro castris pro libro pro patria	перед табором замість книги за батьківщину
sine	без	sine causa	без причини

3. Прийменники, що вживаються з Accusativus та Ablativus:

in	в, на	in Italia in Italiam	в Італії (де?) в Італію (куди?)
sub	під	sub aqua sub aquam	під водою (де?) під воду (куди?)
super	над, понад	super astris super astra	над зорями (де?) понад зорі (куди?)

4. Прийменники, що вживаються з Genetivus:

causa	через, з причини	belli causa	через війну
gratia	для, заради	exempli gratia	для (заради) прикладу

Завдання I. Прочитайте та перекладіть речення. Визначте граматичні характеристики іменників.

1. Europa est terra. 2. Europa et Asia sunt terrae. 3. Sicilia est insula magna. 4. Britannia est insula magna. 5. Sicilia et Britannia insulae magnae sunt. 6. Aqua bestiis et plantis necessaria est. 7. Patria mea magna et clara est. 8. In silvis variae plantae sunt. 9. Scientia potentia est. 10. Incolae insularum plerumque nautae sunt.

Лексичний мінімум

Terra, ae, f – земля, країна

Et – і, та

Insula, ae, f – острів

Magnus, a, um – великий

Bestia, ae, f – тварина

Planta, ae, f – рослина

Necessarius, a, um – необхідний
Patria, ae, f – Батьківщина
Clarus, a, um – світлий, відомий
Silva, ae, f – ліс
Varius, a, um – різноманітний
Scientia, ae, f – знання
Potentia, ae, f – сила
Incola, ae, m – житель
Plerumque – часто
Nauta, ae, m – моряк

Завдання II. Перекладіть текст.

De Italia

Lingua Latina est lingua antiqua. Italia est terra Europae et patria linguae Latinae. Roma est in Italia. Lingua Latina est lingua poëtarum Romae antiquae. Multis pugnis et multis victoriis Roma clara est. Sicilia est magna insula Europae inter Italiam et Africam. In ora Siciliae est Aethna. Nota est audacia nautarum. Roma clara est doctrina et litteris.

Слова до тексту

De – про
Lingua, ae, f – мова
Antiquus, a, um – старовинний, античний
Poëta, ae, m – поет
Multus, a, um – численний
Pugna, ae, f – битва
Victoria, ae, f – перемога
Inter – між
Ora, ae, f – берег
Notus, a, um – відомий, пізнаний
Audatia, ae, f – відвага
Doctrina, ae, f – наука
Litterae, arum, f – наука, література

Завдання III. Визначте, від яких латинських слів походять в українській мові деривати: акваріум, меморіал, потенціал, вітамін, лінгвістика, патріот, натураліст, філія, розарій, гербарій, фемінізм.

Завдання IV. Визначте, від яких латинських іменників і відміни походять наступні англійські деривати: patriot, nautical, fabulous, vital, school, victorious, lunar, feminine, fable, memory, language, literate.

Завдання V. Вивчіть крилаті латинські вислови напам'ять.

Scientia potentia est. – Знання – сила.

Ubi victoria, ibi concordia. – Перемога там, де злагода.

Aurora musis amica. – Аврора – подруга музам.

Experientia est optima magistra. – Досвід – найкращий учитель.

Amicitia vitam ornat. – Дружба прикрашає життя.

Lectio 4 (quarta)

Тема. Дієслово. Verbum. Граматичні категорії. Типи дієвідмін.

Мета: дати загальні відомості про латинське дієслово та його граматичні характеристики.

У результаті вивчення теми необхідно:

– *знати* граматичні характеристики латинського дієслова, чотири відміни, утворення часів;

– *уміти* визначати дієвідміни за основою дієслова для подальшого перекладу.

Дієслово (Verbum)

Загальні відомості

У латинській мові розрізняємо два види дієслів: означені форми дієслова (*verba finita*), котрі мають відношення до осіб, тобто особові, та іменні форми (*verba infinita*), які не містять жодного визначення особи, як, наприклад, неозначена форма дієслова.

Для особових форм характерними є різні категорії: 1) особи (*personae*), 2) числа (*numeri*), 3) часи (*tempora*), 4) способи (*modi*), 5) стани (*genera*). Іменні форми: 1) неозначені форми дієслова (*infinitivi*), 2) дієприкметники (*participia*), до яких відносимо також герундив (*gerundivum*), 3) віддієслівний іменник (*gerundium*), 4) супін (*supinum*) – особливий віддієслівний іменник.

В означених формах дієслів розрізняємо:

I. Особи (personae): *persona prima* – перша особа, *persona secunda* – друга особа, *persona tertia* – третя особа.

II. Числа (numeri): *numerus singularis* – однина, *numerus pluralis* – множина.

III. Часи (tempora):

1) теперішній – *praesens*;

2) минулий – *praeteritum*:

а) минулий недоконаного виду – *imperfectum*;

б) минулий доконаного виду – *perfectum*;

в) давноминулий – *plusquamperfectum*;

3) майбутній – *futurum*:

а) майбутній недоконаного виду (*futurum primum*, або *simplex*);

б) майбутній доконаного виду (*futurum exactum*, або *secundum*).

Часи латинського дієслова характеризують дію за ступенем її завершеності, а також відношенням до іншої дії. Таким чином, розрізняються часи недоконаного і доконаного видів. Отже, до групи часів інфекта (незавершених) входять: *praesens*, *imperfectum*, *futurum primum*.

До групи часів перфекта (завершених) входять: *perfectum*, котрий означає припинену дію незалежно від її тривалості, *plusquamperfectum* – означає дію, що завершилась до початку другої дії в минулому, та *futurum secundum* – дію, яка буде завершена до початку другої дії, що також відноситься до майбутнього.

IV. Способи (modi): дійсний – *modus indicative*, наказовий – *modus imperative*, умовний (кон'юнктив) – *modus coniunctivus*.

V. Стани (genera): активний – *genus activum*, пасивний – *genus passivum*.

Дві з цих категорій, а саме: час і стан, характерні також для іменних форм дієслова.

Основні форми дієслова

У латинській мові чотири основні форми дієслова:

- 1) 1 особа однини теперішнього часу дійсного способу активного стану (*praesens indicativi activi*);
- 2) 1 особа однини минулого часу доконаного виду (*perfectum indicativi activi*). Ця форма завжди закінчується на -i;
- 3) супін (*supinum*) – віддієслівний іменник, який закінчується на -um;
- 4) неозначена форма дієслова теперішнього часу активного стану (*infinitivus praesentis activi*).

Наприклад: *laudo, laudavi, laudatum, laudare* – хвалити; *moveo, movi, motum, movere* – рухати; *lego, legi, lectum, legere* – читати; *capio, cepi, captum, capere* – брати; *audio, audivi, auditum, audire* – слухати.

Дієслівні основи

Для утворення часових форм латинського дієслова служать дієслівні основи: 1) основа інфекта, 2) основа перфекта, 3) основа супіна.

Основу інфекта одержуємо, відкинувши від неозначеної форми дієслова теперішнього часу -re або -ere (у III дієвідміні). Наприклад: інфінітив *laudare* – основа інфекта *lauda-*, *movere* – *move-*, *legere* – *leg-*, *audire* – *audi-*. За допомогою основи інфекта утворюємо всі часи системи інфекта (*praesens, imperfectum, futurum I*) активного і пасивного стану дійсного, наказового й умовного способів; інфінітив теперішнього часу, герундив (*gerundivum*) і герундій (*gerundium*).

Перфектна основа визначається шляхом відкидання у 1-й особі перфекта активного стану закінчення -i, наприклад: 1 особа перфекта *ornavi* – перфектна основа *ornav-*, *movi* – *mov-*, *legi* – *leg-*, *audivi* – *audiv-*.

Від перфектної основи утворюються всі часи системи перфекта активного стану (*perfectum, plusquamperfectum,*

futurum II activi), неозначена форма дієслова минулого часу доконаного виду активного стану (infinitivus perfecti activi).

Основу супіна одержуємо шляхом відкидання від супінної форми закінчення -um, наприклад: супін – ornatum, основа супіна – ornat-, motum – mot-, lectum – lect-, auditum – audit-. За допомогою основи супіна утворюються певні форми дієприкметників.

Дієвідміни CONJUGATIONES

У латинській мові є чотири дієвідміни.

ДІЄВІДМІНИ	Неозначена форма дієслова	Основа дієслова теперішнього часу	Закінчення основи
I	Ornāre – прикрашати	orna	ā
II	movēre – рухати	move	ē
III	legēre – читати	leg	приголосний
IV	audīre – слухати	audi	ī

Дієвідміни розпізнаємо за закінченням основи. Характерною ознакою є: I дієвідміни – a, II – e, III – приголосний, IV – i.

Завдання I. Визначте основу та дієвідміну наступних дієслів:

- amare – любити
- accusare – звинувачувати
- audire – слухати
- clamare – кричати
- condere – засновувати
- credere – вірити
- dare – давати
- debere – бути повинним
- dicere – говорити
- docere – навчати
- captare – ловити

errāre – помилитися
narrare – розповідати
vidēre – бачити
defendēre – захищати
spirare – дихати
obscurāre – затемнювати
sperāre – сподіватися
tacēre – мовчати
volāre – літати
laborāre – працювати
vivēre – жити
ornāre – прикрашати
agēre – робити
studēre – вчитися
scribēre – писати
dormīre – спати
cogitāre – мислити
valēre – бути здоровим
venīre – приходити

Завдання II. Запишіть зазначені дієслова в словарній формі в словничок і вивчіть їх.

Завдання III. Визначте, від яких латинських слів походять в українській мові запозичення або деривити: аудиторія, лабораторія, кредит, доцент, лаборант, орнамент.

Завдання IV. Вивчіть крилаті латинські вислови напам'ять.

Divide et impera. – Розділяй і пануй.

Festīna lente. – Поспішай поволі.

Vive valeque. – Живи і будь здоровим.

Vivēre est cogitāre. – Жити – це мислити.

Vivēre est militāre. – Жити – це боротися.

Lectio 5 (quinta)

Тема. Теперішній час дієслів дійсного способу активного та пасивного стану. *Praesens indicative active et passivi.*

Мета: сформувати навички відмінювання латинських дієслів та утворювання наказового способу дієслова.

У результаті вивчення теми необхідно:

– *знати* особові закінчення дієслів теперішнього часу дійсного способу активного і пасивного стану;

– *уміти* аналізувати граматичні форми дієслів та перекладати латинські речення й тексти з формами теперішнього часу.

Praesens indicativi activi утворюється шляхом додавання до основи інфекта особових закінчень активного стану. У дієсловах I, II, IV дієвідмін закінчення додаються безпосередньо до основи, а у III (приголосній) дієвідміні – за допомогою сполучних голосних *e*, *u*, *i* (*e* ставиться перед *g*, *u* – перед *nt*, *i* – в усіх інших випадках). У IV дієвідміні третя особа множини має сполучний *-i* за аналогією до III дієвідміни.

Особові закінчення активного стану для всіх дієвідмін

Singularis	Pluralis
1 – o	1 – mus
2 – s	2 – tis
3 – t	3 – nt

Зразки відмінювання

I	II	III	IV
<i>Singularis</i>			
1. orno <i>прикрашаю</i>	1. mone-o <i>я рухаюсь</i>	1. defend-o <i>я захищаю</i>	1. puni-o <i>я караю</i>
2. orna-s	2. mone-s	2. defend-i-s	2. puni-s
3. orna-t	3. mone-t	3. defend-i-t	3. puni-t
<i>Pluralis</i>			
1. orna-mus	1. mone-mus	1. defend-i-mus	1. puni-mus
2. orna-tis	2. mone-tis	2. defend-i-tis	2. puni-tis
3. orna-nt	3. mone-nt	3. defend-u-nt	3. puni-u-nt

Пасивний стан дієслів у теперішньому часі в латинській мові утворюється шляхом додавання до основи інфекта особових закінчень пасивного стану:

Singularis

1 – or

2 – ris

3 – tur

Pluralis

1 – mur

2 – mīni

3 – ntur

ornat – він прикрашає

ornatur – його прикрашають

defendo – я захищаю

defendor – мене захищають

puniunt – вони карають

puniuntur – їх карають

Синтаксис пасивної конструкції

При вживанні активної граматичної конструкції присудок ставиться в активному стані. Він указує на дію, яка виконується носієм дії (підметом) і поширюється на об'єкт дії (прямий додаток). Наприклад: *Amicitia vitam ornat.* – Дружба прикрашає життя. *Puellae statuam ornant.* – Дівчата прикрашають статую.

При заміні активної конструкції на пасивну прямий додаток стає підметом, а підмет – непрямым додатком в Ablatīvus. Якщо непрямий додаток виражений іменником, що є діючою особою, то він ставиться в Ablatīvus з прийменником **a (ab)** і називається **Ablatīves auctōris**. Наприклад: Statua a puellis ornatur. – Статуя дівчатами прикрашається.

Якщо ж непрямий додаток не означає діючої особи, то в пасивній конструкції він називається **Ablatīves Instrumenti** (знаряддя). Наприклад: Vita amicitia ornatur. – Життя прикрашається дружною.

Наказовий спосіб Imperativus

Imperativus praesentis (теперішнього часу) має 2-у особу однини і 2-у особу множини; 2-а особа однини співпадає з основою інфекта, а в дієсловах III дієвідміни до цієї основи додається -e; 2-а особа множини утворюється шляхом додавання до основи інфекта закінчення -te, у III дієвідміні між основою і закінченням вставляється – i.

Дієвідміни	I	II	III	IV
2 особа однини	accusa	move	defend-e	puni
2 особа множини	accusa-te	move-te	defend-i-te	puni-te

Imperativus дієслова esse: 2 особа однини – es;
2 особа множини – este.

Заборона утворюється за допомогою infinitives, presenilis active + наказова форма дієслова noli (2 особа однини) та nolite (2 особа множини): **noli punire** – не карай!

nolite punire – не карайте!

Завдання I. Прочитайте речення і перекладіть українською мовою.

1. Narramus. 2. Audiunt. 3. Quid narras? 4. Audi! 5. Audite!
6. Puella epistulam legit. 7. Poëtae de patriae gloria scribunt. 8. Stellae

nautis viam monstrant. 9. Patriam nostram amare et defendere debemus. 10. Nolite male laborare! 11. Cur taces? 12. Tacere non debes. 13. Interdiu laborare, noctu dormire debemus. 14. Dum docemus, discimus. 15. Cum tacent, clamant. 16. Vivere est cogitare. 17. Festina lente! 18. Salve! Salvete! 19. Vale! Valete!

Лексичний мінімум

Narro, āvi, ātum, āre – розповідати
Audio, īvi, ītum, īre – слухати
Quid – що
Cur – чому
Male – погано
Āgo, ēgi, actum, ēre – робити
Lego, legi, lectum, ere – читати
Scribo, scripsi, scriptum, ēre – писати
Multus, a, um – багато
Debeo, debui, debitum, ēre – мати щось робити
Saepe – часто
Semper – завжди
Bene – добре
Taceo, tacui, tacitum, ēre – мовчати
Dico, dixi, dictum, ēre – говорити
Venio, veni, ventum, īre – приходити
Dormio, īvi, ītum, īre – спати
Interdiu – удень
Noctu – уночі
Cum – з
Clamo, āvi, ātum, āre – кричати
Vivo, vixi, victum, ēre – жити
Cogito, āvi, ātum, āre – думати
Festino, āvi, ātum, āre – поспішати
Doceo, ēre – навчати
Disco, ēre – навчатися
Lente – повільно

Salve – привіт, добрий день

Vale – прощай, до побачення

Завдання II. Визначте спосіб, особу та число дієслів, перекладіть їх: scribo, sum, veto, accusas, audiunt, es, condemnat, habemus, legitis, amas, sperant, sumus, labōra, vivīte, scribīte, do, dat, debet, credit, dice, est, videt, spirātis, sunt, salūto, tace, impērat, eras.

Завдання III. Перекладіть текст.

In schola

Discipulae in scholam veniunt. Ibi magistram salūtant: «Salve, magistral» Magistra respondet: «Salvēte, discipulae!» Puellae in schola legunt et scribunt. Turn magistra interrogat: «Ubi est Italia?» Una puellārum respondet: «Italia est in Eurōpa». Et magistra narrat: «Italia est antiqua terra Eurōpae. Italia paeninsūla est. Incōlae Italiae sunt agricōlae. Etiam nautae in Italia habītant. In Italia Roma est. Roma clara est. Poētae fabūlas de Roma scribunt et Romam celēbrant».

Слова до тексту

venio, ire – приходити

celebro, are – прославляти

habīto, are – проживати

unus, a, um – один

antiquus, a, um – стародавній

paeninsula, ae – півострів

clarus, a um – відомий

Завдання IV. Визначте, від яких латинських слів походять в українській мові деривати: когнітивний, аудиторія, кредит, лабораторія, популярний, апеляція, куратор, студент, армія, орнамент.

Завдання V. Визначте, від яких латинських слів походять наступні англійські деривати: dominate, negotiate, auxiliary, liberate, numeration, local, narration, cognition.

Завдання VI. Прочитайте та запам'ятайте крилаті латинські вислови.

Aquila non captat muscas. – Орел не ловить мух.

Cogito, ergo sum. – Я мислю, отже я існую.

Haud semper erat fama. – Не завжди поговір помиляється.

Aquilam volare doces. – Не вчи орла літати.

Non scholae, sed vitae discimus. – Вчимося не для школи,
а для життя.

Lectio 6 (sexta)

Тема. Друга відміна іменників (Declinatio secunda). Прикметники (Adjectiva).

Мета: сформувати навички сприйняття та розпізнавання іменників II відміни та прикметників, правила узгодження прикметників з іменниками.

У результаті вивчення теми необхідно:

– *знати* відмінкові закінчення іменників II відміни, правила узгодження прикметників з іменниками в латинській мові та особливості їх морфологічного типу;

– *уміти* перекладати латинські речення з іменниками I і II відмін та прикметниками, аналізувати їх граматичні особливості.

Друга відміна (Declinatio secunda)

До II відміни належать іменники чоловічого роду на -us, -er і середнього роду на -um. Усі іменники II відміни в Gen. sing. приймають закінчення -i. Наприклад: hortus, -i (m) – город, сад; lupus, -i (m) – вовк; amicus, -i (m) – друг, товариш; magister, -tri (m) – учитель; arbiter, -tri (m) – арбітр; puer, -i (m) – хлопчик; oppidum, -i (n) – місто; verbum, -i (n) – слово.

Деякі іменники II відміни на -us є жіночого роду: populus, -i (f) – тополя; malus, -i (f) – яблуня; humus, -i (f) – ґрунт.

SINGULARIS

Nom.	amic-us (m)	mal-us(f)	verb-um (n)
	(товариш, друг)	(яблуня)	(слово)

Gen.	amic-i	mal-i	verb-i
Dat.	amic-o	mal-o	verb-o
Acc.	amic-um	mal-um	verb-um
Abl.	amic-o	mal-o	verb-o
Voc.	amic-e	mal-e	verb-um
PLURALIS			
Nom.	amic-i	mal-i	verb-a
Gen.	amic-orum	mal-orum	verb-orum
Dat.	amic-is	mal-is	verb-is
Acc.	amic-os	mal-os	verb-a
Abl.	amic-is	mal-is	verb-is
Voc.	amic-i	mal-i	verb-a
SINGULARIS			
Nom.	magister (m) (учитель)	puer (m) (хлопець)	vir (m) (чоловік)
Gen.	magistr-i	puer-i	vir-i
Dat.	magistr-o	puer-o	vir-o
Acc.	magistr-um	puer-um	vir-um
Abl.	magistr-o	puer-o	vir-o
PLURALIS			
Nom.	magistr-i	puer-i	vir-i
Gen.	magistr-orum	puer-orum	vir-orum
Dat.	magistr-is	puer-is	vir-is
Acc.	magistr-os	puer-os	vir-os
Abl.	magistr-is	puer-is	vir-is

Іменники середнього роду мають однакові закінчення в називному, знахідному відмінках та кличній формі. У множині в цих відмінках іменники середнього роду набувають закінчення -а.

Прикметник (Adjectivus)

Прикметники в латинській мові поділяються на 2 групи:

- прикметники I–II відмін;
- прикметники III відміни.

Прикметники I–II відмін

До цієї групи відносяться прикметники жіночого роду із закінченням -a (відмінюються за першою відміною), чоловічого роду на -us/-er та середнього на -um (відмінюються за другою відміною). Словниковий запис таких прикметників виглядає наступним чином:

bonus, a, um – добрий

liber, era, erum – вільний,

тобто дається повна форма чоловічого роду та закінчення жіночого й середнього роду відповідно.

Зразок відмінювання прикметників I–II відмін

Causus	Singularis			Pluralis		
	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>
Nom.	bonus	bona	bonum	boni	bonae	bona
Gen.	boni	bonae	boni	bonorum	bonarum	bonorum
Dat.	bono	bonae	bono	bonis	bonis	bonis
Acc.	bonum	bonam	bonum	bonos	bonas	bona
Abl.	bonum	bona	bonum	bonis	bonis	bonis

Прикметники узгоджуються з іменниками в роді числі та відмінку: *filius bonus* (добрий син), *filia bona* (добра дочка), *ornamentum bonum* (гарна прикраса).

При цьому морфологічний тип прикметника не обов'язково співпадає з типом іменника: *poëta bonus* (гарний поет). У даному словосполученні іменник відмінюється за правилами першої відміни, а прикметник – за правилами другої відміни.

Завдання I. Прочитайте та перекладіть наступні речення, дайте морфологічний аналіз іменників II відміни та прикметників.

1. *Puëri libros poëtarum legunt.*
2. *Magistri discipulos docent.*

3. In Graecia et in Italia pulchra monumenta graecōrum et Romanōrum antiquōrum videmus.
4. Instrumenta et arma e ferro parantur.
5. Magister legit, discipuli audiunt et scribunt.
6. Fabulae et mythi antike vitam domestīcam, urbanam et rusticam populōrum antiquorum monstrant.
7. Nautae boni ventum non timet.
8. Fabulae de Romūlo et Remo, bello Trojāno, de claris oppidis Italiae notae sunt.
9. Diana a Romanis dea silvarum putatur.
10. Statuae virorum clarōrum rosis ornantur.

Лексичний мінімум

domesticus, a, um – домашній, місцевий
mythos, i, f – сказання, міф
rusticus, a, um – сільський
urbanus, a, um – міський, культурний
ventus, i, m – вітер, буря
pulcher, chra, chrum – гарний, красивий
antiquus, a, um – античний, стародавній
arma, ōrum – зброя
nauta, ae, m – моряк
timeo, ere – боятися
bellum, i, n – війна, бій, битва
oppīdum, i, n – місто
notus, a, um – відомий
puto, āre – думати, вважати
vir, viri, m – чоловік
clarus, a, um – світлий, відомий

Завдання II. Прочитайте та перекладіть тексти.

De elephantis

Elephantus magnus est. Oculi elephanti parvi sunt. In silvis Asiae et Africae est magnus numerus elephantorum. Indi elephantos albos

in numero deorum habent. Elephanti albi rari sunt. Mira est patientia elephantorum.

Слова до тексту

Elefantus i, m – слон
Oculus i, m – око
Parvus a, um – малий
Numerus i, m – число
Deus i, m – Бог
Rarus a, um – рідкий
Mirus a, um – дивовижний
Patientia ae, f – витривалість

De metallis

Aurum, argentum, ferrum metalla sunt. Metalla sunt in terra. Multi fluvii auro abundant. Ferrum est metallum necessarium. Aurum et argentum apud populos magnum pretium habent. E duro ferro populi varia instrumenta parant.

Слова до тексту

Fluvius i, m – ріка
Abundo, avi, atum, are – бути в достатній кількості
Apud – при, біля, коло
Populus i, m – населення
Pretium i, p – ціна
E – з, від
Durus a, um – твердий
Varius, a, um – різноманітний
Instrumentum i, p – інструмент
Paro, avi, atum, are – готувати, виготовляти

Завдання III. Визначте, від яких латинських слів походять в українській мові деривати: аграрний, консиліум, тотальний, альтернатива, приватний, вербальний, субстантивація, фатальний, модальний, вербалізація.

Завдання IV. Визначте, від яких латинських прикметників походять англійські деривати: verbal, numeration, medical, rare, patient, abundant, popular, various, astronomy.

Завдання V. Прочитайте та запам'ятайте латинські прислів'я.

1. Elephantum ex musca facis. – Ти робиш з мухи слона.
 2. Otium post negotium. – Відпочинок після праці.
 3. Ignorantia non est argumentum. – Незнання – це не доказ.
 4. De lingua stulte xeniunt incommōda multa. – Від дурного
язика багато неприємностей.
 5. Per aspera ad astra. – Через терни до зірок.
 6. Non multa, sed multum. – Коротко, але змістовно.
 7. Verba movent, exempla trahunt. – Слова хвилюють, при-
клади захоплюють.
 8. De mortuis aut bene, aut nihil. – Про померлих або добре,
або нічого (не говорять).
 9. Anno Domin (A. D.). – Року Божого.
 10. Clavus clavo pellitur. – Клино клином вибивають.
-

Lectio 7 (septima)

Тема. Займенники (Pronomina).

Мета: сформувати навички сприйняття та розуміння груп займенників, особливості їх відмінювання, уживання та перекладу.

У результаті вивчення теми необхідно:

– *знати* групи займенників, особливості їх уживання, відмінкові форми;

– *уміти* перекладати латинські речення із займенниками та аналізувати їх граматичні особливості.

Займенники (Pronomina)

У латинській мові є вісім груп займенників:

Особові (PRONOMINA PERSONALIA)

Присвійні (PRONOMINA POSSESSIVA)

Зворотній (PRONOMEN REFLEXIVUM)

Вказівні (PRONOMINA DEMONSTRATIVA)

Відносний (PRONOMINA RELATIVA)

Питальні (PRONOMINA INTERROGATIVA)

Означальні (PRONOMINA DETERMINATIVA)

Заперечні (PRONOMINA NEGATIVA)

У латинській мові є чотири особові займенники: ego – я, tu – ти, nos – ми, vos – ви.

Особових займенників третьої особи не існує, їх функції виконують вказівні. Прийменник cum пишеться разом з особовими займенниками і ставиться після них: tecum (зі мною), tecum (з тобою), nobiscum (з нами).

Особові займенники у функції підмета звичайно не вживаються: *Dum spiro spero.* – Поки дихаю, сподіваюсь.

Відмінюються особові займенники наступним чином:

Numerus	Casus	<i>Persona I</i>	<i>Persona II</i>
<i>Singularis</i>	Nom.	ego	tu
	Gen.	mei	tui
	Dat.	mihi	tibi
	Acc.	me	te
	Abl.	me	te
<i>Pluralis</i>	Nom.	nos	vos
	Gen.	nostri	vestri
		nostrum	vestrum
	Dat.	nobis	vobis
	Acc.	nos	vos
	Abl.	nobis	vobis

Присвійні займенники

meus, mea, meum – *мій, моя, моє*

tuus, tua, tuum – *твій, твоя, твоє*

suus, sua, suum – *свій, своя, своє*

noster, tra, trum – *наш, наша, наше*

vester, tra, trum – *ваш, ваша, ваше*

Присвійні займенники відмінюються за зразками іменників I–II відмін іменників:

Casus	<i>Singularis</i>			<i>Pluralis</i>		
	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>
Nom.	meus	mea	meum	mei	meae	mea
Gen.	mei	meae	mei	meorum	mearum	meorum
Dat.	meo	meae	meo	meis	meis	meis
Acc.	meum	meam	meum	meos	meas	mea
Abl.	meo	mea	meo	meis	meis	meis

Pronomīna determinatīve

Вказівні займенники

is, ea, id – *той, та, те; він, вона, воно*
 hic, haec, hoc – *цей, ця, це*
 ille, illa, illud – *той, та, те; усім відомий; він, вона, воно*
 iste, ista, istud – *цей, ця, це; той, та, те* (часто має негати-
 тивний відтінок)

Pronomīna determinatīve

Означальні займенники

ipse, ipsa, ipsum – *сам, сама, саме*
 idem, eadem, idem – *той самий, та сама, те саме*
 Вказівні та означальні займенники відмінюються за I і II
 відмінами, крім Gen. sing., який закінчується на *-ius*; Dat. sing.
 закінчується на *-i*.

Зразки відмінювання

Casus	<i>Singularis</i>		
Nom.	is, ea, id	hic, haec, hoc	ille, illa, illud
Gen.	eius	huius	illius
Dat.	ei	huic	illi
Acc.	eum, eam, id	hunc, hanc, hoc	illum, illam, illud
Abl.	eo, ea, eo	hoc, hac, hoc	illo, illa, illo
	<i>Pluralis</i>		
Nom.	ii(ei) eae, ea	hi, hae, haec	illi, illae, illa
Gen.	eōrum, eārum, eōrum	hōrum, hārum, hōrum	illorum, illarum, illōrum
Dat.	iis(eis)	his	illis
Acc.	eos, eas, ea	hos, has, haec	illos, illas, illa
Abl.	iis (eis)	his	illis

Pronomīna relatīva et interrogatīva

Займенники відносні та питальні

qui, quae, quod – *який, яка, яке, котрий, котра, котре;*
 quis quid – *хто? що?*

Займенники відносні та питальні відмінюються так само, як і вказівні, крім трьох відмінків, що мають закінчення III відміни, а саме:

Acc. sing. m. -em, Dat. і Abl. plur. усіх трьох родів -ībus.

Causus	Singularis			Pluralis		
	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>
Nom.	iste	ista	istud	isti	istae	ista
Gen.	istīus	istīus	istīus	istōrum	istārum	istōrum
Dat.	istī	istī	istī	istis	istis	istis
Acc.	istum	istam	istud	istos	istas	ista
Abl.	isto	ista	isto	istis	istis	istis
	Singularis			Pluralis		
Nom.	qui, quae, quod			qui, quae, quae		
Gen.	cuius			quōrum, quārum, quōrum		
Dat.	cui			quibus		
Acc.	quem, quam, quod			quos, quas, quae		
Abl.	quo qua quo			quibus		

Відносні та питальні займенники, як і особові, з прийменником пишуться разом:

quocum – з яким;

quibuscum – з якими;

quocum – з ким? з чим?

Singularis		
Causus	<i>m, f</i>	<i>n</i>
Nom.	quis? хто?	quid? що?
Gen.	cuius	
Dat.	cui	
Acc.	quem i	quid
Abl.	quo	

Pronomīna indefīnīta

Неозначені займенники

Неозначені займенники утворюються шляхом додавання неозначених часток до відносних або питальних займенників. Частка ставиться перед займенником або після нього; відмінюється лише основна частина.

Alīquis, alīquid – *хто-небудь, що-небудь, хтось, щось*;

afīqui, afīqua, afīquod – *який-небудь, яка-небудь, яке-небудь, деяким, деяка, деяке*;

quidam, quiddam – *дехто, дещо*;

quidam, quaedam, quoddam – *якийсь, якась, якесь*;

quisque, quaeque, quidque – *кожний, кожна, кожне*;

quisque, quidque – *будь-хто, будь-що*.

Іноді неозначений займенник утворюється шляхом подвоєння питального (відносного): *quisquis* – *хто б не*; *quidquid* – *що б не*.

Pronomīna negatīva

Заперечні займенники

nemo (ne + humo) – *ніхто*;

nihil (ne + hīlum) – *ніщо*;

nullus -a, -um – *ніякий, -а, -є* відмінюється як займенникові прикметники.

Nemo та **nihil** уживаються лише в однині.

Зразки відмінювання

Casus	Singularis	
Nom.	nemo	nihil
Gen.	nullūs	nullūs rei
Dat.	nemini (nulli)	nullī rei
Acc.	nemīnem	nihil
Abl.	nemene (nullo)	nullā rē (nihilo)

У деяких відмінках замість *nihil* (ніщо) виступає рівнозначне йому словосполучення *nulla res* (ніяка річ).

Завдання I. Прочитайте та перекладіть речення, зробіть граматичний аналіз відмінкових форм займенників.

1. Apud Romanos proverbium est: hodie mihi, cras tibi.
2. Scientia nobis lucet, sicut stella in via.
3. Filius amici nostri aedrotus est: medicum ad illum vocāmus.
4. Discipulus meus fabulam nobis narrat.
5. Malus est, qui beneficium nobis scit accipere et nescit reddere.
6. Cur ei pueri ad januam stant?
7. Nemo dare potest, quod non habet.
8. Non omnibus eadem placent.
9. Nemo debet bis punire pro uno delicto.
10. Pecuniam tibi reddo.

Лексичний мінімум

hodie – сьогодні
cras – завтра
sicut – як, наче, мов
luceo, āre – сяяти, світити
reddo, ěre – повертати
cur – чому
janua, ae, f – двері
sto, āre – стояти
placeo, ěre – подобатися
voco, āre – звати, кликати
possum, posse – могли
placeo, ěre – подобатися
debeo, ěre – бути зобов'язаним
punio, ĩre – карати
delictum, i, n – провина, помилка, злочин
pecunia, ae, f – гроші, майно

Завдання II. Прочитайте та перекладіть текст, звертаючи увагу на переклад займенників.

Lupus in fabulis

Sunt duo poëtae antiqui, qui saepe fabulis de lupo narrant: unus

poëta Aesopus, alter Phaedrus. Fabulae eorum lupuin, ut bestiam saevam et feram pingunt.

Lupus aliquando ad rivum agnum videt. Rivi agua a lupo ad agnum fluit, sed lupo avidus agno clamat: «Cur mihi aquam turbas?» Et agnum miserum devorat. Sic Phaedrus narrat.

Aesopus fabulam de lupo et equo narrat. Lupus aliquando equum in arvum invitat et avenam ei promittit. Lupo in animo est equum lacerare. Sed dolus ejus patet. Itaque equus salvus est.

Et pueri et viri timent lupum eumque vel nominare cavent. Lupus, ut fama est, advenire solet, si ei memorant. Unde proverbium est: «Lupus in fabulis». Nam si quis subito advenit, cum de eo colloquium est, convivae digitis eum monstrant et «lupus in fabulis» clamant.

Слова до тексту

saevus, a, um – жорстокий
fera, ae, f – звір
pingo, ěre – зображувати
agnus, i, m – ягня
fluo, ěre – текти
clamo, are – кричати
turbo, are – змішувати
devoro, are – з’їдати
egnus, i, m – кінь
arvum, i, n – поле, пасовисько
avena, ae, f – овес
promitto, ěre – обіцяти
lacero, are – роздирати
dolus, i, m – зрада, обман
pateo, ěre – розривати
caveo, ěre – берегтися
subito – раптово
colloquium, i, n – розмова
conviva, ae, m – гість
digitus, i, m – палець

Завдання III. Визначте, від яких латинських слів походять в українській мові деривати: унікальний, тотальний, нейтральний, альтернативний, нігілізм, футуризм, фатальний, когнітивний.

Завдання IV. Прочитайте та запам'ятайте латинські прислів'я.

1. Omnia mea mecum porto. – Усе своє ношу з собою.
 2. Qui non est nobiscum, adversus nos est. – Хто не з нами, той проти нас.
 3. Quidquid discis, tibi discis. – Чому б ти не вчився, вчишся для себе.
 4. De mortuis aut bene aut nihil. – Про померлих або добре, або нічого.
 5. Cognosce te ipsum. – Пізнай самого себе.
 6. Habent sua fata libelli. – Книжки мають свою долю.
 7. Ex nihilo nihil. – З нічого ніщо (не виникає).
 8. Nemo omnia potest scire. – Ніхто не може знати все.
 9. Qui non laborat, non manducet. – Хто не працює, той не їсть.
 10. Quod licet Jovi, non licet bovi. – Те, що дозволено Юпітеру, не дозволено волу.
-

Lectio 8 (octova)

Тема. Минулий і майбутній час недоконаного виду дійсного способу активного і пасивного стану. (*Imperfectum et Futurum I indicativi activi et passivi*).

Мета: сформувати навички сприйняття та розпізнавання, відмінювання і перекладу латинських дієслів у минулому та майбутньому часі недоконаного виду.

У результаті вивчення теми необхідно:

– *знати* моделі утворення минулого і майбутнього часу дієслів;

– *уміти* аналізувати граматичні форми дієслів та перекладати речення й тексти з формами минулого та майбутнього часів недоконаного виду.

Минулий час недоконаного виду в активному та пасивному стані *Imperfectum indicativi activi et passivi*

Imperfectum – це часова форма, яка вживається для:

- 1) вираження недоконаної дії в минулому подовженому, або дії, яка повторювалась;
- 2) для вираження дії, яка відбувалася одночасно з іншою дією в минулому часі.

**Особові закінчення дієслів
в Imperfectum indicativi activi et passivi**

	<i>Activum</i>		<i>Passivum</i>	
	<i>Sg</i>	<i>Pl</i>	<i>Sg</i>	<i>Pl</i>
1	-(e) bam	-(e) bamus	-(e) bar	-(e) bamur
2	-(e) bas	-(e) batis	-(e) baris	-(e) bamīni
3	-(e) bat	-(e) bant	-(e) batur	-(e) bantur

Примітка. Літера «е», подана в дужках, використовується при утворенні форм минулого недоконаного часу в дієсловах III–IV дієвідмін як сполучна.

Розглянемо приклади:

I дієвідміна: amo, avi, a tum, are – любити

	<i>Activum</i>		<i>Passivum</i>	
	<i>Sg</i>	<i>Pl</i>	<i>Sg</i>	<i>Pl</i>
1	amabam	amabamus	amabar	amabamur
2	amabas	amabatis	amabaris	amabamīni
3	amabat	amabant	amabatur	amabantur

II дієвідміна: doceo, ui, ctum, ěre – навчати

	<i>Activum</i>		<i>Passivum</i>	
	<i>Sg</i>	<i>Pl</i>	<i>Sg</i>	<i>Pl</i>
1	docēbam	docēbamus	docēbar	docēbamur
2	docēbas	docēbatis	docēbaris	docēbamini
3	docēbat	docēbant	docēbatur	docēbantur

III дієвідміна: lego, legi, ctum, ěre – читати

	<i>Activum</i>		<i>Passivum</i>	
	<i>Sg</i>	<i>Pl</i>	<i>Sg</i>	<i>Pl</i>
1	legēbam	legēbamus	legēbar	legēbamur
2	legēbas	legēbatis	legēbaris	legēbamini
3	legēbat	legēbant	legēbatur	legēbantur

IV дієвідміна: audio, ivi, itum, ire – слухати

	<i>Activum</i>		<i>Passivum</i>	
	<i>Sg</i>	<i>Pl</i>	<i>Sg</i>	<i>Pl</i>
1	audiēbam	audiēbamus	audiēbar	audiēbamur
2	audiēbas	audiēbatis	audiēbaris	audiēbamini
3	audiēbat	audiēbant	audiēbatur	audiēbantur

Imperfectum indicativi для дієслова «бути» (sum, esse)

	<i>Sg</i>	<i>Pl</i>
1	eram – я був	eramus – ми були
2	eras – ти був	eratis – ви були
3	erat – він (вона, воно) був	erant – вони були

Майбутній час недоконаного виду**в активному та пасивному стані***Futurum I indicativi activi et passivi*

Futurum I відповідає майбутньому часу в українській мові та може перекладатись у доконаному та недоконаному виді. Futurum II indicativi activi et passivi утворюється від основи інфекта. У дієсловах I–II дієвідмін використовується суфікс «b».

	<i>Activum</i>		<i>Passivum</i>	
	<i>Sg</i>	<i>Pl</i>	<i>Sg</i>	<i>Pl</i>
1	-bo	-bīmus	-bor	-bīmur
2	-bis	-bītis	-bēris	-bimīni
3	-bit	-bunt	-bītur	-buntur

Розглянемо приклади:

- 1) accuso, avi, atum, are – звинувачувати;
- 2) moneo, ui, itum, ere – радити, переконувати.

	<i>Activum</i>		<i>Passivum</i>	
	<i>Sg</i>	<i>Pl</i>	<i>Sg</i>	<i>Pl</i>
1	accusabo monebo	accusabīmus monebīmus	accusabor monebor	accusabīmur monebīmur

Продовження таблиці

	<i>Activum</i>		<i>Passivum</i>	
	<i>Sg</i>	<i>Pl</i>	<i>Sg</i>	<i>Pl</i>
2	accusabis monebis	accusabĭtis monebĭtis	accusabĕris monebĕris	accusabimĭni monebimĭni
3	accusabit monebit	accusabunt monebunt	accusabitur monebitur	accusabuntur monebuntur

У дієсловах III–IV дієвідмін використовується суфікс **-a/-e-**.

	<i>Activum</i>		<i>Passivum</i>	
	<i>Sg</i>	<i>Pl</i>	<i>Sg</i>	<i>Pl</i>
1	-am	-ēmus	-ar	-ēmur
2	-es	-ētis	-ēris	-ēmĭni
3	-et	-ēnt	-ētur	-ēntur

Розглянемо приклади:

- 1) repello, puli, pulsum, ěre – відганяти;
- 2) servio, ivi, itum, ire – служити.

	<i>Activum</i>		<i>Passivum</i>	
	<i>Sg</i>	<i>Pl</i>	<i>Sg</i>	<i>Pl</i>
1	repellam serviam	repellēmus serviēmus	repellar serviar	repellēmur serviēmur
2	repelles servies	repellētis serviētis	repellēris serviēris	repellēmini serviēmini
3	repellet serviet	repellent servient	repellētur serviētur	repellēntur serviēntur

Майбутній час недоконаного виду для дієслова «бути» (sum, esse):

	<i>Sg</i>	<i>Pl</i>
1	ero – я буду	erimus – ми будемо
2	eris – ти будеш	eritis – ви будете
3	erit – він (вона, воно) буде	erunt – вони будуть

Завдання I. Прочитайте та перекладіть речення, звертаючи увагу на дієслова в минулому та майбутньому часі, дайте цим дієсловам граматичну характеристику.

1. Alexander Magnus claros magistros habebat.
2. In numero magistrorum Alexandri praeclarus Graecorum philosophus Aristotelēs erat.
3. Apud Romanos mortui plerumque cremabantur.
4. Omnia mutabantur, mutantur, mutabuntur.
5. Cur non respondebatis?
6. Patrim nostrum semper amabimus, pro patra semper pugnabimus.
7. Statuae poetarum Romanorum lauro ornabantur.
8. Linguam Latinam libenter docebimus.
9. Nemo nostrum amico auxilio negabit.
10. Quod hodie non est, id cras erit.

Лексичний мінімум

praeclarus, a, um – прекрасний, відомий

mortuus, a, um – мертвий

plerumque – у більшості, звичайно

cremo, are – спалювати

muto, are – змінюватися

laurus, i, m – лавр

libenter – радо, охоче

auxilium, i, n – допомога

nego, are – відмовляти

Завдання II. Прочитайте та перекладіть текст, напишіть його в минулому часі недоконаного виду.

De Graecorum et Romanorum deis

Graeci et Romani non unum deum, sed multos deos deasque colunt. Primus in numero deorum Iuppiter est, Saturni filius, dominus mundi. Locus, ubi Iuppiter solio sedet et mundi imperium tenet, est Olympus. Inde deus deorum tonat et fulminat. Neptunus secundus

filius Saturni est. Neptunus in Oceāno regnat. Ubi ventos et procellas et excitat, et mitīgat. Pluto, Saturni tertius filius, horridus est umbrarum domīnus, deus inferorum. Pluto sub terra regnat.

Слова до тексту

deum, i, n – Бог
colo, ěre – шанувати
primus, a, um – перший
filius, i, m – син
dominus, i, m – хазяїн
mundus, i, m – світ, усесвіт, земля
locus, i, m – місце
solium, i, n – трон, престол
sedeo, ěre – сидіти
imperium, i, n – наказ, влада
teneo, ěre – тримати, володіти
inde – звідси
tona, are – гримати
fulmīno, are – кидати блискавку
regno, are – царювати
ubi – де
ventos, i, m – вітер
procella, ae, f – буря
excita, are – викликати
mitīgo, are – заспокоювати
horridus, a, um – суворий
umbra, ae, f – тінь, ніч
infēri, orum – мешканці підземного царства

Завдання III. Перекладіть текст.

De Mercurio

Mercurius deus Majae filius erat. Primum Mercurius a Romanis et Graecis pro deo commercii colebātur. Deinde, ut a Graecis, deōrum nuntius et minister numerabātur. Mercurius iussa deōrum incōlis

nuntiābat et anīmos mortuōrum ad infēros deducēbat. Saepe igītur modo in Olympo, modo in terrā, modo apud infēros erat. Praeterea Mercurius erat deus eloquentiae; itāque Graeci et Romāni Mercurio linguas bestiārum sacrificābant. Simulacra Mercurii in foris oppidōrum et in viis et in triviis erant.

Завдання IV. Назвіть слова, які походять у сучасних мовах від відомих вам латинських дієслів, запишіть їх у таблицю.

Дієслово	Переклад	Дериват	Мова

Завдання V. Прочитайте та запам'ятайте крилаті латинські прислів'я.

1. Ut salutas, ita salutaberis. – Як ти вітаєш, так і тебе будуть вітати.
2. Qui seminat mala, metet mala. – Хто сіє зло – зло жатиме.
3. Verum amicum pecunia non parabis. – Справжнього друга за гроші не купиш.
4. Pulsate et aperietur vobis. – Стукайте, і вам відчинять.
5. Unum castigabis, centum emendabis. – Одного покараєш – сотню виправиш.

Lectio 9 (nona)

Тема. Третя відміна іменників (Declinatio tertia).

Мета: сформувати навички сприйняття й розпізнавання, відмінювання та перекладу латинських іменників III відміни.

У результаті вивчення теми необхідно:

- *знати* парадигми відмінювання та особливості приголосної, голосної та змішаної груп іменників III відміни;
- *уміти* аналізувати граматичні форми іменників III відміни та перекладати латинські речення з відмінковими формами іменників.

Третя відміна іменників

До третьої відміни відносяться іменники всіх трьох родів з різними закінченнями в Nominativus Singularis. У Genetivus Singularis усі вони мають закінчення -is.

Наприклад: apex, icis, m – вершина;

hirundo, inis, f – ластівка;

corpus, oris, n – тіло;

basis, is, f – основа;

canalis, is, m – труба, канал;

flos, floris, m – квітка.

Основа іменників третьої відміни визначається за формою G. S. мінус закінчення -is.

**Таблиця відмінкових закінчень
третьої відміни**

Causus	<i>Singularis</i>		<i>Pluralis</i>	
	<i>m, f</i>	<i>n</i>	<i>m, f</i>	<i>n</i>
Nom.	різні	різні	es	a (ia)
Gen.	is	is	um (ium)	um (ium)
Dat.	i	i	ibus	ibus
Acc.	em	таке як N. S.	es	a (ia)
Abl.	e (i)	e (i)	ibus	ibus

Третій тип поділяється на три підтипи: приголосний, голосний, змішаний.

Приголосний тип

До приголосного типу III відміни належать іменники трьох родів, нерівноскладові (кількість складів у називному та родовому відмінках не співпадає) основа яких закінчується одним приголосним звуком:

homo, hominis m – людина;

lex, legis f – закон;

nomen, nominis n – ім'я.

Зразок відмінювання іменників III відміни приголосного типу

Singularis	Nom.	homo	lex	nomen
	Gen.	hominis	legis	nominis
	Dat.	homini	legi	nomini
	Acc.	hominem	legem	nomen
	Abl.	homine	lege	nomine
Pluralis	Nom.	homines	leges	nomina
	Gen.	hominum	legum	nominum
	Dat.	hominibus	legibus	nominibus
	Acc.	homines	leges	nomina
	Abl.	hominibus	legibus	nominibus

Голосний тип

До голосного типу належать іменники середнього роду із закінченнями в Nom. sing. -e, -ai, -ar:

mare, maris n – море;

animal, animalis n – тварина;

exemplar, exemplaris n – зразок.

Зразок відмінювання іменників III відміни голосного типу

Singularis	Nom. Gen. Dat. Acc. Abl.	mare maris mari mare mari	animal animalis animali animal animali	exemplar exemplaris exemplari exemplar exemplari
Pluralis	Nom. Gen. Dat. Acc. Abl.	maria marium maribus maria maribus	animalia animalium animalibus animalia animalibus	exemplaria exemplarium exemplaribus exemplaria exemplaribus

Змішаний тип

До змішаного типу III відміни належать іменники чоловічого та жіночого роду:

1. Рівноскладові із закінченнями в Nom. sing. -is, -es:

civis, is m – громадянин;

nubes, is f – хмара.

2. Нерівноскладові, основа яких закінчується двома приголосними звуками:

-ars: artis f – мистецтво;

urbs, urbis f – місто.

Зразок відмінювання іменників III відміни змішаного типу

Singularis	Nom. Gen. Dat. Acc. Abl.	civis civis civi civem cive	nubes nubis nubi nubem nube	urbs urbis urbi urbem urbe
------------	--------------------------------------	---	---	--

Продовження таблиці

Pluralis	Nom.	cives	nubes	urbes
	Gen.	civium	nubium	urbium
	Dat.	civibus	nubibus	urbibus
	Acc.	cives	nubes	urbes
	Abl.	civibus	nubibus	urbibus

У родовому відмінку множини маємо закінчення голосного типу -ium, усе інше відмінюється за приголосним типом.

Завдання I. Перекладіть речення і дайте граматичну характеристику іменникам III відміни.

1. Leges Romanorum severae erant.
2. Vita nihil labore hominibus dat.
3. Corpus hominis labore et exercitatione firmatur.
4. Oculis videmus, auribus audimus.
5. Sol fons lucis et vitae est.
6. Magna est varietas linguarum inter hominibus.
7. Ratio hominum ad cacuminem scientiarum ducit.
8. Homo proponit, fortuna disponit.
9. Milites Romani aut pedites erant, aut equites.
10. Agri et maria hominibus utilitatem dant.

Лексичний мінімум

lex, legis, f – закон
 labor, oris, m – праця
 exercitatio, onis, f – вправа
 auris, is, f – вухо
 sol, solis, m – сонце
 fons, fontis, m – джерело
 lux, lucis, m – світло
 varietas, atis, f – різноманіття
 ratio, onis, f – розум
 cacumen, inis, n – вершина

duco, ěre – вести
propono, ěre – обіцяти
dispono, ěre – розкладати
miles, it is, m – воїн
pedes, it is, m – пішохід, піхотинець
equis, it is, m – кінник
utilitas, atis, f – користь

Завдання II. Перекладіть тексти, звертаючи увагу на іменники III відміни.

De mari

Magna est pulchritudo maris, magna utilitas. Aqua maris salsa est. Multa flumina in maria influunt. Rupes litorum maris saepe altae sunt. In mari multae plantae crescunt et mira animalia vivunt. Itaque poetae non recte mare infecundum appellant. Natura marium varia est: alia maria frigida, alia calida sunt. Inter Europam et Africam est mare Internum. Multa maria Graecis et Romanis ignota erant. Deus fluminum et marium erat Neptunus.

De animalibus

Sunt multa genera animalium. Animalia vivunt et in terra et in aqua et in aere. Variae sunt formae et voces animalium. In regionibus Asiae et Africae terra marique rara exemplaria animalium sunt. Facultates animalium diversae sunt. Homines ratione et lingua animalia superant.

Слова до тексту

rupes, is, f – скеля
infecundus, a, um – безплідний
frigidus, a, um – холодний
salsum, a, um – солоний
calidus, a, um – теплий
ignotus, a, um – невідомий
vox, cis, m – голос

ragus, a, um – рідкісний

facultas, atis, f – здібність

Завдання III. Визначте від яких латинських слів походять в українській мові деривати: флористика, лібералізм, мораль, регіон, легальний, лаборант, пацифіст, мілітаризм, солярій, мутація, делегат.

Завдання IV. Визначте, від яких латинських іменників III відміни походять наступні англійські деривати: liberty, legal, labour, flower, matrimonial, paternal, region, solar, air, ratio, voice, animal, marine, mortal, aural, final.

Завдання V. Прочитайте і запам'ятайте крилаті латинські вислови.

1. Mens sana in corpore sano. – У здоровому тілі – здоровий дух.

2. Una hirudo non facit ver. – Одна ластівка не робить весни.

3. Tempora mutantur et nos mutantur in illis. – Часи змінюються, і ми міняємося разом з ними.

4. O tempora, o mores. – О часи, о звичаї.

5. Barba crescit, caput nescit. – Борода росте, а голова порожня.

6. Dura lex, sed lex. – Суворий закон, але закон.

7. Finis coronat opus. – Кінець увінчує справу.

8. Homo locum ornat, non hominem locus. – Людина прикрашає місце, а не місце людину.

9. Quod licet jovi non licet bovi. – Що дозволено Юпітеру, не дозволено волу.

10. Sero venientibus ossa. – Тому, хто пізно приходить, лишаються кістки.

Lectio 10 (decīma)

Тема. Прикметники третьої відміни (*Adjectiva dectinationis tertiae*). Ступені порівняння прикметників (*Gradus positivus, comparativus, superlativus*).

Мета: сформувати навички сприйняття, розпізнавання, відмінювання й перекладу латинських прикметників III відміни та ступенів порівняння прикметників.

У результаті вивчення теми необхідно:

– *знати* парадигми відмінювання прикметників III відміни, правила узгодження з іменниками та утворення ступенів порівняння;

– *уміти* аналізувати граматичні форми прикметників III відміни та ступенів порівняння з їх уживанням.

Прикметник третьої відміни **(*Adjectiva declinationis tertiae*)**

Прикметники III відміни в залежності від кількості закінчень у *Nom. sing.* поділяються на три групи:

1. Прикметники трьох закінчень, ті, що мають особливі форми для вираження чоловічого, жіночого та середнього роду (на *-er, -is, -e*) у *Nom. sing.*:

celer, celeris, celere – швидкий, *-a, -e*.

Словниковий запис таких прикметників наступний:

celer, is, e – швидкий.

2. Прикметники двох закінчень, ті, що мають у *Nom. sing.* спільну форму для вираження чоловічого та жіночого роду (на *-is*) та особливу форму для жіночого роду (на *-e*):

fortis – хоробрий, *-a* *forte* – хоробре.

Словниковий запис таких прикметників:

fortis, e – хоробрий.

3. Прикметники одного закінчення, ті, що мають у Nom. sing. єдину форму для всіх трьох родів (на -x, -r, -ns):

felix – щасливий, -a, -e

par – рівний, -a, -e

ingens – величезний, -a, -e.

Словниковий запис таких прикметників:

felix, icis – щасливий

par, paris – рівний

ingens, ntis – величезний.

Тут після коми зазначений Gen. sing. – як у іменників.

Майже всі прикметники III відміни відмінюються за правилами голосного типу іменників III відміни, тобто мають в Abl. sing. закінчення -i, у Gen. pl. -imm, у Nom. та Acc. pl. іменників середнього роду -ia.

Зразок відмінювання прикметників III відміни:

а) трьох закінчень: celer, is, e – швидкий

Causus	Singularis			Pluralis	
	m	f	n	m, f	n
Nom.	celer	celeris	celere	celeres	celeria
Gen.	celeris	celeris	celeris	celerium	celerium
Dat.	celeri	celeri	celeri	celeribus	celeribus
Acc.	celerem	celerem	celere	celeres	celeria
Abl.	celeri	celeri	celeri	celeribus	celeribus

б) двох закінчень: brevis, e – короткий

Causus	Singularis		Pluralis	
	m, f	n	m, f	n
Nom.	brevis	breve	breves	brevia
Gen.	brevis	brevis	brevium	brevium
Dat.	brevi	brevi	brevibus	brevibus
Acc.	brevem	breve	breves	brevia
Abl.	brevi	brevi	brevibus	brevibus

с) одного закінчення: *felix, felicitis* – щасливий

Casus	<i>Singularis</i>		<i>Pluralis</i>	
	<i>m, f</i>	<i>n</i>	<i>m, f</i>	<i>n</i>
Nom.	<i>felix</i>	<i>felix</i>	<i>felices</i>	<i>felicia</i>
Gen.	<i>felicitis</i>	<i>felicitis</i>	<i>felicitum</i>	<i>felicitum</i>
Dat.	<i>felici</i>	<i>felici</i>	<i>felicitibus</i>	<i>felicitibus</i>
Acc.	<i>felici</i>	<i>felix</i>	<i>felices</i>	<i>felicia</i>
Abl.	<i>felici</i>	<i>felici</i>	<i>felicitibus</i>	<i>felicitibus</i>

Прикметники одного закінчення:

pauper, pauperis – бідний

dives, divitis – багатий

princeps, principis – перший

particeps, participis – причетний

vetus, veteris – старий

відмінюються за зразком іменників III відміни приголосного типу.

Ступені порівняння прикметників (*Gradus comparationis*)

У латинській мові прикметники мають три ступені порівняння:

1. Звичайний (*gradus positivus*).
2. Порівняльний (*gradus comparativus*).
3. Найвищий (*gradus superlativus*).

Порівняльний ступінь формується шляхом додавання до основи прикметника суфікса *-ior* для чоловічого і жіночого роду та *-ius* для середнього роду.

Звичайний ступінь	Порівняльний ступінь
<i>longus, a, um</i> довгий	<i>longior</i> більш довгий, -а, довший, -а <i>longius</i> більш довге, довше
<i>liber, era, erum</i> вільний	<i>liberior</i> більш вільний, -а, вільніший, -а <i>liberius</i> більш вільне, вільніше
<i>acer, acris, acre</i> гострий	<i>acrior</i> більш гострий, -а, гостріший, -а <i>acrius</i> більш гостре, гостріше
<i>felix, felicitis</i> щасливий	<i>felicior</i> більш щасливий, -а, щасливіший, -а <i>felicius</i> більш щасливе, щасливіше

Прикметники в порівняльному ступені відмінюються за приголосним типом III відміни. У Gen. sing. вони мають однакове для усіх трьох родів закінчення -ioris.

Зразок відмінювання прикметників у порівняльному ступені

Casus	<i>Singularis</i>		<i>Pluralis</i>	
	<i>m, f</i>	<i>n</i>	<i>m, f</i>	<i>n</i>
Nom.	longior	longius	longiores	longiora
Gen.	longioris	longioris	longiorum	longiorum
Dat.	longiori	longiori	longioribus	longioribus
Acc.	longiorem	longius	longiores	longiores
Abl.	longiore	longiore	longioribus	longioribus

Найвищий ступінь порівняння прикметників у більшості випадків утворюється приєднанням до основи суфікса -issim- та закінчень -us, -a, -um для чоловічого, жіночого та середнього родів відповідно.

longus, a, um довгий longissimus, a, um найдовший
felix, icis щасливий felicissimus, a, um найщасливіший

Прикметники, що в чоловічому роді закінчуються на -er, утворюють найвищий ступінь порівняння шляхом приєднання до форми чоловічого роду суфікса -rim- і закінчень -us, -a, -um для чоловічого, жіночого та середнього родів відповідно.

liber, era, erum вільний liberrimus, a, um найвільніший
acer, eris, ere гострий acerrimus, a, um найгостріший

Прикметники в найвищому ступені відмінюються за зразком I–II відмін.

Шість прикметників III відміни на -ilis утворюють найвищий ступінь порівняння за допомогою суфікса -lim- та закінчень -us, -a, -um для чоловічого, жіночого та середнього родів відповідно.

Звичайний ступінь	Найвищий ступінь
facilis, е легкий	facillimus, a, um
difficilis, е складний	difficillimus, a, um
similis, е схожий	simillimus, a, um
dissimilis, е несхожий	dissimillimus, a, um
humilis, е низький	humillimus, a, um
gracilis, е стрункий	gracillimus, a, um

Суплетивні ступені порівняння

П'ять прикметників утворюють ступені порівняння від різних основ:

Звичайний	Порівняльний	Найвищий
bonus, a, um добрий	melior, melius	optimus, a, um
malus, a, um поганий	pejor, pejus	pessimus, a, um
magnus, a, um великий	major, majus	maximus, a, um
parvus, a, um малий	minor, minus	minimus, a, um
multi, ae, a багато	plures, plura	plurimi, ae, a

Описові ступені порівняння

Прикметники I–II відмін з передуючим родовому закінченню голосним утворюють ступені порівняння описово: за допомогою прислівника *magis* (більш) та *maxime* (найбільш, дуже).

Звичайний	Порівняльний	Найвищий
idoneus зручний	magis idoneus	maxime idoneus
necessarius необхідний	magis necessarius	maxime necessities

Завдання I. Перекладіть речення і дайте граматичну характеристику прикметників III відміни.

1. Longum et difficile est iter per praecepta, breve et efficax per exempla.
2. Non est facilis ad astra via.
3. Multi flores hominibus utiles sunt.
4. Aurum gravius est argento.

5. Sol mundum omnem sua luce complet.
6. Optimum et pessimum in homine lingua est.
7. Popŭli antiqui homines mortales, deos immoptales putabant.
8. Ingens est numerus librorum Cicerōnis de philosophia, eloquentia, arte oratoria.
9. Dolor animi morbus gravior est, quam corpōris.
10. Hoc dictum Cicerōnis clarissimum est patria mihi carior est, quam vita mia.

Лексичний мінімум

difficile, e – важкий
iter, itineris, n – дорога
praeceptum, i, n – вказівка, настанова
brevis, e – короткий
effecax, acis – діяльний
facils, e – легкий
gravis, e – важкий
omnis, e – весь, цілий, кожен
mortalis, e – смертний
immoptalis, e – безсмертний
ingens, entis – величезний
ars, artis, f – мистецтво
dolor, oris, m – біль
morbus, i, m – хвороби
corpus, ōris, n – тіло
clarus, a, um – відомий
carus, a, um – любий

Завдання II. Прочитайте та перекладіть текст, визначте ступінь порівняння прикметників.

De clarissimis urbibus et fluminibus Italiae

Multae urbes clarae sunt. Clara est Capua, clarior Alba Longa clarissima Roma. Multi sunt in Italia fluvii. Notus est Ticinus, notior Padus, notissimus Tibiris. Fluvii Italiae longum cursum non habent.

Padus est longior et profundior, quam Tibēris. Padus est longissimus et profundissimus omnium fluviorum Italiae, sed non est in numēro longissimorum et profundissimorum fluviorum Europae. Longiorem cursum Rhēnus et Rhodanus et Danuvius habent. Fertilissima ac felicissima regio Italiae est Campania. Celeberrima et florentissima omnium urbium Italiae erat Roma.

Слова до тексту

notus, a, um – відомий

cursus, us, m – довжина

profundus, a, um – глибокий

fertilis, e – урожайний

Завдання III. Визначте, від яких латинських основ походять в українській мові деривати: вокальний, утилітарний, оптимізм, максималізм, песимізм, мінімальний, мінорний, гравітація.

Завдання IV. Прочитайте та вивчіть напам'ять крилаті вислови.

1. Vita brevis est, ars longa. – Життя коротке, мистецтво вічне.
 2. Honores mutant mores, sed raro in meliores. – Почесні змінюють характери, але рідко на краще.
 3. Nemo potest omnia scire. – Ніхто не може знати все.
 4. Fortes fortuna adjuvat. – Хоробрим доля сприяє.
 5. Omnia mea mecum porto. – Усе своє ношу з собою.
-

Lectio 11 (undecīma)

Тема. Четверта та п'ята відміни іменників (Declinatio quarta et quinta).

Мета: сформувати навички сприйняття, розпізнавання, відмінювання та перекладу іменників IV та V відмін.

У результаті вивчення теми необхідно:

- *знати* парадигми відмінювання іменників IV та V відмін та таблицю систематизації відмінкових закінчень усіх відмін;
- *уміти* аналізувати граматичні форми іменників IV та V відмін та перекладати речення з їх уживанням.

Declinatio quarta

Четверта відміна іменників

До четвертої відміни належать іменники чоловічого та середнього роду з основою на **u-**. Чоловічий рід у Nom. sing. має закінчення **-us**, а середній рід – **-u**. Gen. sing. обох родів закінчується на **-us**.

Наприклад: senātus, **-us**, m – сенат; magistrātus, **-us**, m – магістрат; cornu **-us**, -n – ріг; casus, **-us** m – випадок; genu, genus n – коліно, рід.

Відмінкові закінчення

Caus	Singularis		Pluralis	
	m	n	m	n
Nom.	us	u	us	a
Gen.	us	us	uum	
Dat.	ui	u	ībus	
Acc.	um	u	us	a
Abl.	u	u	ībus	
Voc.	us	u	us	a

Зразок відмінювання

Casus	<i>Singulāris</i>		<i>Plurālis</i>	
	<i>m</i>	<i>n</i>	<i>m</i>	<i>n</i>
Nom.	casus	gen-u	cas-us	gen-ua
Gen.	casus	gen-us	cas-uum	gen-uum
Dat.	casui	gen-u	cas-ībis	gen-ībus
Acc.	casum	gen-u	cas-us	gen-ua
Abl.	casu	gen-u	cas-ibus	gen-ibus
Voc.	casus	gen-u	cas-us	gen-ua

Як виняток до IV відміни відноситься декілька іменників жіночого роду, які мають ті ж самі закінчення, що й чоловічий рід: *domus*, **-us** – *дім, будинок*, *manus*, **-us** – *рука, влада*, *idus*, **-uum** – *календарний термін*, *tribus*, **-us** – *триба, район*. Іменник *domus* може іноді утворювати три відмінки за зразком II відміни: Abl. sing. – *domo*; Gen. plur. – *dominum*; Acc. plur. – *domos*. У прислівниковій функції вживаються: *domi* – *вдома*, *domum* – *додому*, *domo* – *з дому*.

Більшість іменників IV відміни дієслівного походження, вони означають процес дії, стан, почуття, часто мають абстрактне значення і тоді вживаються, як правило, в однині: *visus* – *зір*, *audītus* – *слух*, *status* – *стан*, *cantus* – *спів, співання*.

Declinatio quinta

П'ята відміна

До п'ятої відміни належать іменники жіночого роду з основою на -e; у Nom. sing. вони мають закінчення -es, у Gen. sing. -ei. Наприклад: *res*, ei f – *річ, діло*.

Відмінкові закінчення

Casus	<i>Singulāris</i>	<i>Plurālis</i>
Nom.	-es	-es
Gen.	-ei	-erum
Dat.	-ei	-ebus
Acc.	-em	-es
Abl.	-e	-ebus
Voc.	-es	-es

Зразок відмінювання

Casus	<i>Singulāris</i>	<i>Plurālis</i>
Nom.	res	res
Gen.	rei	rerum
Dat.	rei	rebus
Acc.	rem	res
Abl.	re	rebus
Voc.	res	res

Більшість іменників V відміни мають абстрактне значення і вживаються лише в однині. Іменник **dies, -ēi** – *день* може бути і жіночого, і чоловічого роду в залежності від його значення.

Слово *res* входить до складу численних фразеологізмів та термінів: *res publica* – *держава*, *res secundae* – *щастя, успіх*, *res adversae* – *нещастя, невдача*, *rerum scriptor* – *історик*, *res novae* – *державний переворот*.

Систематична таблиця відмінкових закінчень усіх відмін

Casus	Singulāris							
	I	II		III		IV		V
	<i>f</i>	<i>m</i>	<i>n</i>	<i>m, f</i>	<i>n</i>	<i>m</i>	<i>n</i>	<i>f</i>
Nom.	-a	-us, -er	-um	різні		-us	-u	-es
Gen.	-ae	-i		-is		-us		-ei
Dat.	-ae	-o		-i		-ui	-u	-ei
Acc.	-am	-um	-um	-em	Acc. = Nom.	- um	-u	-em
Abl.	-a	-o		-e, -i		-u		-e
Voc.	-a	-e, -er	-um	= Nom.		-us	-u	-es
Plurālis								
Nom.	-ae	-i	-a	-es	-a, ia	-us	-ua	-es
Gen.	-ārum	-ōrum		-um(-ium)		-uum		-ērum
Dat.	-is	-is		-ībus		-ībus		-ēbus
Acc.	-as	-os	-a	-es	-a, -ia	-us	-ua	-es
Abl.	-is	-is		-ībus		-ībus		-ēbus
Voc.	-ae	-i	-a	= Nom.		-us	-ua	-es

Ознайомившись з усіма відмінами іменників, неважко помітити багато спільного в їх флексіях. Ця спільність пояснюється, з одного боку, тим, що вони успадковані від невеликої кількості закінчень індоєвропейської мови-основи. З другого боку, тим, що відмінкові закінчення, які з'явилися у латинській мові в наступні часи, у більшості випадків були однаковими для імен з різними основами.

Nom. sing. – імена чоловічого та жіночого роду мають або сигматичне закінчення (II відм. hortus, III відм. civitas, IV відм. fletus, V відм. spes), або нульове закінчення (I відм. amica, III відм. orator). Імена середнього роду, за винятком II відм. із закінченням -m (templum), завжди мають нульове закінчення III відм. opus, omen, mari; IV відм. gelu.

Gen. sing. має закінчення -ae або -i (I відм. amicae, II відм. horti, V відм. spei), або -s (III відм. maris, IV відм. fletus, у III приголосній відм. -s входить у закінчення -is: oratoris).

Dat. sing. або має нульове закінчення з подовженням голосним основи (II відм. horto, III відм. голосна mari, IV відм. у середньому роді gelu), або закінчення -i (I відм. amicae, III пригол. відм. oratori, IV відм. у чол. роді fletui, V відм. spei).

Acc. sing. імен чоловічого та жіночого роду завжди закінчується на -m (I відм. amicam, II відм. hortum, III відм. oratorem, IV відм. fletum, V відм. spem), у іменників середнього роду збігається з формою Nom. sing.

Abl. sing. у іменників з основою на голосний збігається з основою (I відм. amica, III відм. vi, V відм. spe) або закінчується подовженням голосним основи (II відм. horto, III голосна відміна mari, IV відм. fletu). Тільки в третій приголосній відміні й за аналогією до неї в третій мішаній відміні Abl. sing. має закінчення -e (oratore, cive).

Voc. sing. збігається з Nom. sing., за винятком іменників чоловічого роду на -us у другій відміні (Voc. на -e: horte).

Nom. та Acc. plur. іменників середнього роду закінчується на -a (II відм. *templā*, III відм. *operā*, *maria*, IV відм. *geluā*). Іменники чоловічого та жіночого роду III, IV, V відмін також мають спільне закінчення -s (*oratores*, *fletus*, *spes*). У III приголосній відміні -s входить до закінчення -es. Іменники I та II відмін закінчуються на -ī (*amīci*, *hortī*) у Nom. plur., а в Acc. plur. – на спільне для всіх іменників закінчення -s (*amicas*, *hortos*).

Gen. plur. у III, IV відмінах закінчується на -um (*oratorum*, *fletuum*), а в I, II, V – на -rum (*amicarum*, *hortorum*, *rerum*).

Dat та Abl. plur. завжди збігаються. У I та II відмінах вони закінчуються на -is (*amicis*, *hortis*), а в III, IV, V – на -bus (*marībus*, *fletībus*, *rebus*), у III приголосній – на -ībus (*aratorībus*).

Voc. plur. завжди збігається з Nom. plur.

Завдання I. Перекладіть речення, зробивши граматичний аналіз іменників IV та V відмін.

1. *Canes sunt custodies domuum.*
2. *Arma taurorum sunt cornua.*
3. *Da mihi manum tuam.*
4. *Is, qui agrum non colit, frustra fructus expectabit.*
5. *Aliae bestiae hominem visu, aliae auditu sup̄erant, omnes homo sup̄erat mente et ratione.*
6. *Lingua Latina diu apud popūlos Europae in magno usu erat.*
7. *Medium diei Romani meridiem nominabant.*
8. *Amicus certus in re incerta cernitur.*
9. *Per risum multum pot̄eris cognosc̄ere stultum.*
10. *Unus dies est gradus vitae.*

Лексичний мінімум

canis, is, m – собака

custos, odis, m – сторож

domus, us, m – дім

taurus, i, m – бик, віл
cornu, us, n – ріг
manus, us, f – рука
arma, orum – зброя
frustra – даремно
exspecto, are – чекати
visus, us, m – зір
auditus, us, m – слух
mens, mentis, f – мислення
ratio, onis, f – розум
supĕro, are – перевершувати
usus, us, m – використання
medium, ii, n – середина
certus, a, um – надійний
incertus, a, um – невірний
cerno, ĕre – розпізнавати
risus, us, m – сміх
possum, posse – могли
stultus, a, um – дурний
gradus, us, m – ступінь, крок

Завдання II. Прочитайте та перекладіть текст.

De domo Romōno

Domus romana alīter aedificabatur atque nostra. Utīque ei non erant fenestrae, nisi perpaucae et exiguae. In media parte domus erat atrium, quod forāmīne tecti illustrabatur. In solo atrii cisterna erat, quae aquam imbrum, per forāmen de tecto manantem colligebat. In atrio olim focus erat, quo familia conveniēbat et ubi parva simulacra penatium erant. Praeterea pater familias in atro mane amīcos et clients salutābat. Atrium circumdabātur cubicūlis aliisque cellis parvis et angustis. Alia pars praecipua domus tablinum erat, ubi familia cenābat et unde adītus in hortum patēbat. Postea domus nobelium Romanōrum erant amplae et magnifīcae. Velut

de domo Caesāris unus ex poētis Romanōrum scribit: «Una domus urbs est».

Слова до тексту

aedifico, are – будувати
atque – також
fenestra, ae, f – вікно
perpaucus, a, um – невеликий
exiguis, a, um – малий
atrium, i, n – атрій (вітальня)
tectum, i, n – дах, дім
foramen, inis, n – отвір
manatio, onis, f – потік, течія
focus, i, n – вогнище
parvus, a, um – малий
simulacrum, i, n – образ, статуя
circumdo, are – оточувати
cubicŭlum, i, n – кімната, спальня
angustus, a, um – тісний
tablinum, i – тераса
amplus, a, um – широкий
penates, ium, m – помешкання
cella, ae, f – кімнатка
ceno, are – обідати
adītus, us, m – вхід

Завдання III. Визначте, від яких латинських основ походять в українській мові деривати: манускрипт, манікюр, мануальний, фрукт, казус, градус, республіка, візуальний, статус, інгредієнт.

Завдання IV. Визначте, від яких латинських іменників IV та V відмін походять англійські деривати: corner, fruit, manual, fidelity, gradation, dome, domestic, republic, sense, casual, culture, exercise, use.

Завдання V. Прочитайте та запам'ятайте крилаті вислови.

1. Manus manum lavat. – Рука руку миє.
 2. Domus propria, domus optima. – Власний дім – найкращий дім.
 3. Verus amicus amore, more, ore, re cognoscitur. – Справжній друг пізнається в коханні, поводженні, мові та ділі.
 4. Est modus in rebus. – Міра є в усьому.
 5. Nihil agenti dies longus est. – Тому, хто нічого не робить, день довгий.
-

Lectio 12 (duodecima)

Тема. Минулий, давньоминулий та майбутній час доконаного виду активного стану (*Perfectum, plusquamperfectum et Futurum II Activi*).

Мета: сформувати навички сприйняття, розпізнавання, відмінювання та перекладу форм латинських дієслів у минулому, давньоминулому та майбутньому часі доконаного виду.

У результаті вивчення теми необхідно:

– *знати* способи утворення дієслів у минулому, давньоминулому та майбутньому часі доконаного виду активного стану;

– *уміти* аналізувати граматичну форму дієслів і перекладати речення з дієсловами минулого, давньоминулого та майбутнього часу доконаного виду активного стану.

Основні форми дієслова

Латинське дієслово має чотири основні форми:

1. 1 ос. однини теперішнього часу дійсного способу активного стану (*persōna prima praesentis indicatīvi actīvi*), яка закінчується на *-o*.

2. 1 ос. однини минулого часу доконаного виду активного стану (*persōna prima perfecti indicatīvi actīvi*), яка закінчується на *-i*.

3. Супін (*supīnum*) – віддієслівний іменник, який закінчується на *-um*.

4. Неозначена форма дієслова теперішнього часу активного стану (*infinitīvus praesentis actīvi*), яка закінчується на *-re*.

Наприклад:

1 ос. однини теперішнього часу	1 ос. однини минулого часу	Супін	Неозначена форма	Значення
laudo	laudāvi	laudātum	laudāre	хвалити
doceo	docui	doctum	docēre	навчати
lego	legi	lectum	legēre	читати
audio	audīvi	audītum	audīre	слухати

Усі чотири форми подаються в словнику, при цьому зазвичай повністю подається тільки форма першої особи однини теперішнього часу активного стану, а далі – закінчення трьох інших форм. Наприклад, дієслово «хвалити» записується в словнику таким чином:

laudo, āvi, ātum, āre.

Дієслівні основи

Усі часові форми латинського дієслова утворюються від трьох основ:

- 1) основи інфекта;
- 2) основи перфекта;
- 3) основи супіна.

Вони визначаються за чотирма основними формами дієслова, які подає словник. **Основу інфекта** одержуємо, відкинувши від неозначеної форми дієслова теперішнього часу закінчення *-re* у I, II, IV дієвідмінах, *-ēre* у III.

Наприклад:

Infinitivus – laudāre – основа інфекта laudā-

docēre – docē-

legēre – leg-

audīre – audī-

Основа перфекта утворюється відкиданням у 1-й особі однини минулого часу доконаного виду активного стану закінчення *-i*, наприклад:

laudāvi – основа перфекта laudāv-

docui – docu-
legi – leg-
audīvi – audiv-

Основу супіна визначаємо, відкинувши від супіна закінчення *-um*, наприклад:

laudātum – основа супіна laudāt-
doctum – doct-
lectum – lect-
audītum – audīt-

Минулий час доконаного виду дійсного способу актив-ного стану (*Perfectum indicativi Activi*)

Минулий час доконаного виду дієслів визначає закінчену дію, яка відбулася в минулому. Його утворюють додаванням до основи перфекта особових закінчень:

	<i>Singulāris</i>	<i>Plurālis</i>
1	-i	-imus
2	-isti	-istis
3	-it	-erunt

Зразки відмінювання

		I	II	III	IV
Singulāris	1	ornavi	docui	legi	audivi
	2	ornavisti	docuisti	legisti	audivisti
	3	ornavit	docuit	legit	audivit
Plurālis	1	ornavimus	docinmus	legimus	audivimus
	2	ornavistis	docuistis	legistis	audivistis
	3	ornaverant	docuerunt	legerunt	audiverunt

Perfectum indicativi activi дієслова *sum, fui-, esse* – бути:

	<i>Singulāris</i>	<i>Plurālis</i>
1	fui	fuimus
2	fuisti	fuistis
3	filit	fuerunt

Давноминулий час дійсного способу активного стану (*Plusquamperfectum indicativi Activi*)

Давноминулий час дійсного способу активного стану вказує на дію, яка відбулася раніше іншої минулої дії. При перекладі українською мовою до цієї часової форми можна додавати прислівники «давно», «раніше».

Plusquamperfectum (plqp) ind. activi утворюється від перфектної основи, до якої додаються суфікс -ēra- і особові закінчення активного стану.

Зразок відмінювання дієслів чотирьох дієвідмін

	I	II	III	IV
<i>Singulāris</i>				
1	ornaveram	docueram	legeram	audiveram
2	ornaveras	docueras	legeras	audiveras
3	ornaverat	docuerat	legerat	audiverat
<i>Plurālis</i>				
1	ornaveramus	docueramus	legeramus	audiveramus
2	ornaveratis	docueratis	legeratis	audiveratis
3	ornaverant	docuerant	legerant	audiverant

Plusquamperfectum ind. act. дієслова sum, fui-, esse:

	<i>Singulāris</i>	<i>Plurālis</i>
1	fueram	fueramus
2	fueras	fueratis
3	fuerat	fuerant

Майбутній час доконаного виду дійсного способу активного стану (*Futurum II (Secundum) indicativi Activi*)

Майбутній час доконаного виду дійсного способу активного стану виражає дію, яка відбувається в майбутньому раніше другої майбутньої дії, що передається futurum I (primum).

Futurum II indicativi activi утворюють, додаючи до основи перфекта суфікс -ēr- для першої особи однини і суфікс -erī-

для всіх інших осіб і особових закінчень активного стану (перша особа однини має закінчення -o, оскільки суфікс закінчується на приголосний).

Зразок відмінювання дієслів чотирьох дієвідмін

	I	II	III	IV
<i>Singulāris</i>				
1	ornavero	docuero	legero	audivero
2	ornaveris	docueris	legeris	audiveris
3	ornaverit	docuerit	legerit	audiverit
<i>Plurālis</i>				
1	ornaverimus	docuerimus	legerimus	audiveramus
2	ornaveritis	docueritis	legeritis	audiveritis
3	ornaverint	docuerint	legerint	audiverint

Futuram II ind. act. дієслова sum, fui-, esse:

	<i>Singulāris</i>	<i>Plurālis</i>
1	fuero	fuimus
2	fueris	fueritis
3	fuerit	fuerint

Завдання I. Перекладіть речення і дайте граматичну характеристику дієсловам у *Perfectum*, *Plusquamperfectum* та *Futurum II*.

1. Gajus Julius Caesar, postquam Pharnācem, regem Ponticum, facile superavit, ad amicum suum scripsit: «Veni, vidi, vici».
2. Caesar, dum flumen Rubiconem transit, «Alea jacta est» – dixit.
3. Romulus urbem Roman condidit et multos annos regnavit.
4. Aristoteles, vir sapiens, Alexandrum Magnum erudit.
5. Ut semētem fecēris, ita metes.
6. Herodōtus, scriptor graecus, multārum gentium urbes vidit et mores earum descripsit.
7. Graeci multos annos cum Trojanis bellaverunt.
8. In pugna apud Marathonem innumerabiles Persae ceciderunt.

9. Romani deorum honores tribuebant iis viris, qui tyrannos necavērant.

10. Stultum si omnibus rebus abundavērit, non erit contentus.

Лексичний мінімум

postquam – після
scrib, ěre – писати
alea, ae, f – жереб
condo, ěre – засновувати
regno, āre – царювати
erudio, ĩre – навчати
facio, ěre – робити, діяти
meto, ěre – жати, збирати
gens, gentis, f – народ, рід
mos, moris, m – звичай
bello, are – воювати
cecido, ěre – підкорятися
tribuo, ěre – присвячувати
neco, are – убивати
abundo, are – мати вдосталь
contentus, a, um – задоволений

Завдання II. Прочитайте та перекладіть текст.

De pugna Marathonica

In magno pericūlo olim res publica Atheniensium erat. Nam Persae cum magno exercitu in Atticam invadēbant. Exercitus Atheniensium parvus erat, duces autem rei militāris periti erant. Inter duces Miltiādes prudentiā insignis fuit. Apud Marathonem planities erat ibique Athenienses contra copias Persārum pugnābant. Spes auxilii Lacedaemoniorum vana erat, Plataeensium autem fides laudabīlis erat. Initio diei in media acie Persae, in comibus autem acie Graeci victores erant; meridie victoria Graecōrum certa erat. Prudentia Miltiadis et fortitūdo milītum rem publicam Atheniensium a pernicie servābant.

Слова до тексту

periculum, i, n – небезпека
olim – колись, давно
exercitus, us, m – військо, армія
invado, ěre – нападати
prudentia ae, f – розсудливість
insignis, e – значний
planities, ei, f – рівнина
spes, spei, f – надія, сподівання
vanus, a, um – порожній, марний
fides, ei, f – вірність
laudabilis, e – похвальний
initium, i, n – початок
acies, ei, f – бойова лінія
fortitudo, inis, f – хоробрість
perniciēs, ei, f – загибель, знищення
cornu, us, n – фланг
servo, āre – зберігати

Завдання III. Визначте, від яких латинських основ походять в українській мові деривати: футуризм, ініціатива, консерви, ерудиція, ректор, нумерація, прерогатива, президент.

Завдання IV. Прочитайте і запам'ятайте крилаті вислови.

1. Veni, vidi, vici. – Прийшов, побачив, переміг.
2. Ut sementem feceris, ita metes. – Як посієш, так і пожнеш.
3. Unum castigabis, centum emendabis. – Одного покараєш, сотню виправиш.
4. De lingua stulta veniunt incommōda. – Від дурного язика багато неприємностей.
5. Mare verborum, gutta rerum. – Море слів, крапля справ.

Lectio 13 (tertia decima)

Тема. Дієприкметник (Participia).

Мета: сформувати навички сприйняття, розпізнавання, уживання та перекладу форм латинських дієприкметників.

У результаті вивчення теми необхідно:

– *знати* способи утворення та вживання дієприкметників у латинській мові;

– *уміти* аналізувати граматичні форми дієприкметників та перекладати речення і тексти з їх уживанням.

Дієприкметник (Participia)

Дієприкметник – віддієслівний прикметник, але це іменна форма, тобто вона утворюється від дієслова, але має граматичні ознаки прикметника: рід, число, відмінок.

Латинський дієприкметник має 3 форми – дві активні й одну пасивну:

1) дієприкметник теперішнього часу має тільки активний стан;

2) дієприкметник минулого часу має тільки пасивний стан – *participium praesentis actīvi*;

3) дієприкметник майбутнього часу має активний стан – *participium futūri actīvi*.

Participium praesentis actīvi (дієприкметник теперішнього часу активного стану) утворюється від основи інфекта за допомогою суфікса *-nt-* (I і II дієвідмін) та *-ent-* (III і IV дієвідмін).

Participium praesentis actīvi відмінюється як прикметник III відміни з одним закінченням. **N. sing.**, утворюється сигматичним способом і в результаті фонетичних змін закінчується на *-ns* або *-ens*:

amāre: amans, -ntis – люблячий;

docēre: docens, -ntis – навчаючий;

scribēre: scribens, -entis – пишучий;

audīre: audiens, -entis – слухаючий.

Латинський дієприкметник має атрибутивне (належить до іменника і формально, і змістовно) або предикативне (формально належить до іменника, а змістовно – до дієслова) значення, тобто значення дієприкметника або дієприслівника.

Participium praesentis actīvi виражає ознаку за дією, яка відбувається одночасно з дією присудка: Video(vidi) puerum librum legentem. *Я бачу (побачив) хлопчика, який читає книжку.* Puer fabdlam legens ridebat. *Хлопчик, читаючи книжку, сміявся.* Terra communis possessio est omnium laborantium. *Земля є спільною власністю всіх працюючих.*

Participium perfecti passīvi (дієприкметник минулого часу пасивного стану) утворюється від основи супіна за допомогою родових закінчень *-us*, *-a*, *-um*; відмінюється як прикметники I–II відмін. У реченні виступає: а) означенням; б) творить пасивні форми часів доконаного виду.

Participium futūri actīvi (дієприкметник майбутнього часу активного стану) утворюється від основи супіна за допомогою суфікса *-ur-* і родових закінчень *-us*, *-a*, *-um*; виражає ознаку за наміром виконати дію, на яку вказує дієслово. У реченні виступає означенням або частиною складеного іменного присудка.

Зразки утворення дієприкметників минулого та майбутнього часів:

deleo, evi, etum, ēre: delētus, -a, -um – зруйнований;

deletūrus, -a, -um – той, що має намір руйнувати;
mitto, misi, missum, ēre: missus, -a, -um – посланий;
missūrus, -a, -um – той, що має намір посилати;
sum, fui, esse: futūrus, -a, -um – той, що має намір бути.

Завдання І. Перекладіть речення і дайте граматичну характеристику дієприкметникам.

1. Homo, gloriae appētens, saepe a virtutis via deflectit.
2. Mendaci homini, etiam verum dicenti, non credemus.
3. Nautae venerunt in urbem, ornata[m] multis monumentis et statu[s].
4. Equi donate dentes non inspicuntur.
5. Timeo Danaos et dona ferentes.
6. Vox audita perit, littēra scripta manet.
7. Luna lucet non sua propria, sed a sole accepta luce.
8. Alexandro, cum parvis copiis in Asiam procedenti, rex Persarum ingentes copias praemisit.
9. Beneficium non in eo consistit, quod datur, sed in dantis animo.
10. Discipulus audiens magistrum multa cognovit.

Лексичний мінімум

appēto, ēre – прагнути
virtus, utis, f – гідність, порядність
deflecto, ēre – уникати, відвертати
mendax, acis – брехливий
verum, i, n – правда
do, dare – давати, дарувати
dens, dentis – зуб
inspicio, ēre – дивитися, оглядати
timeo, ere – боятися
fere, ferre – носити
pereo, īre – проходити, минати
maneo, ēre – залишатися
accipio, ēre – одержувати
procedo, īre – просуватися

ingens, entis – величезний

praemissio, ere – ставити вперед

cognosco, ěre – пізнавати

Завдання II. Прочитайте та перекладіть текст, звертаючи увагу на дієприкметники.

De Gallis

Galli, gens maxīme bellicōsa, Alpes superavērant et magnam partem Italiae ferro ignīque vastābant. Postquam milītes Romānos fugavērunt, uroi Romae appropinquavērunt et agros vastāre coepērunt. Romāni uxōres et libēros in Capitolium, arcem Romae, condidērunt, senes autem, de salūte patriae desperantes, forti animo hostes advenientes in foro exspectābant. Galli, postquam in urbem intravērunt eamque cremavērunt, omnes senes trucidavērunt, Capitolium oppugnavērunt. Silentī nocte Galli Capitolium expugnāre constituērunt, sed clamor ansērum custōdes defatigātos e somno excitāvit. Manlius, dux eōrum, statim milītes ad arma vocāvit et hostes repūlit. Jure igītūr Romāni nomen Manlii celebravērunt, Capitolīnum eum appellantes.

Слова до тексту

bellicosus, a, um – войовничий

superō, āre – долати

ferrum, i, n – залізо

ignis, is, m – вогонь

fugio, ěre – тікати, уникати

appropinquo, āre – наступати

capio, ěre – захоплювати

uxor, ōris, f – дружина

arx, acris – укріплення

condo, ěre – ховати

senex, senis, m – старий

despero, are – втрачати надію

advenio, ĩre – приходити

forum, i, n – площа
trucido, āre – вбивати
oppugno, are – нападати, атакувати
noctu – вночі
constituo, ěre – вирішувати
anser, ěris, m – гусак
defatigātus, a, um – втомлений
excito, āre – будити
repello, ěre – проганяти
jure – справедливо
appello, are – називати

Завдання III. Визначте, від яких латинських лексем походять в українській мові деривати: студент, доцент, лаборант, дантист, кворум, урбанізація, компактний, делегат, референдум.

Завдання IV. Прочитайте та вивчіть напам'ять крилаті вислови.

1. Volens – nolens. – Волею – неволею.
 2. Timeo Danaos et dona ferentes. – Боюсь данайців, навіть якщо вони дарунки приносять.
 3. Vox audita letet, littera scripta manet. – Почуте слово забувається, написана літера залишається.
 4. Dictum – factum. – Сказано – зроблено.
 5. Naud semper erat fama. – Не завжди поговір помиляється.
-

Lectio 14 (quarta decima)

Тема. Минулий, давньоминулий та майбутній час доконаного виду пасивного стану (Perfectum, plusquamperfectum et Futurum II indicative passivi).

Мета: сформувати навички утворення, уживання та перекладу форм пасивного стану перфектних часів.

У результаті вивчення теми необхідно:

– *знати* способи утворення, уживання та перекладу форм пасивного стану перфектних часів;

– *уміти* аналізувати граматичну форму і перекладати речення та тексти з дієсловами в пасивному стані перфектних часів.

Форми пасивного стану часів системи перфекта утворюються аналітичним шляхом – за допомогою **participium perfecti passivi** дієприкметника минулого часу доконаного виду пасивного стану відмінюваного дієслова і допоміжного дієслова **esse** *бути* в часах системи інфекта.

Participium perfecti passivi утворюється від основи супіна за допомогою родових закінчень -us, -a, -um: *deleo, delēvi, delētum, delēre pyїнувати: delētus, -a, -um зруйнований, mitto, misi, missum, mittere посилати: missus, -a, -um посланий*.

Participium perfecti passivi відмінюється за родами, числами і відмінками так, як прикметники I–II відмін. У реченні дієприкметник минулого часу може виступати у функції означення, але основна його функція – творення пасивних форм часів доконаного виду.

1. Perfectum indicatīvi passīvi (минулий час доконаного виду дійсного способу пасивного стану).

Perfectum indicatīvi passīvi утворюється за допомогою participium perfecti passīvi відмінюваного дієслова і допоміжного дієслова *esse* *бути* в praesens indicatīvi.

Зразки відмінювання в perfectum indicatīvi passīvi дієслів *deleo*, *delēvi*, *delētum*, *delēre* та *mitto*, *missi*, *missum*, *mittēre*:

Singulāris	1	delētus, -a, -um sum	missus, -a, -um
	2	delētus, -a, -um es	missus, -a, -um
	3	delētus, -a, -um est	missus, -a, -um
Plurālis	1	delēti, -ae, -a sumus	missi, -ae, -a sumus
	2	delēti, -ae, -a estis	missi, -ae, -a estis
	3	delēti, -ae, -a sunt	missi, -ae, -a sunt

Urbs delēta est. Місто було знищене.

Urbes delētae sunt. Міста були знищені.

2. Plusquamperfectum indicatīvi passīvi («Передминулий» час дійсного способу пасивного стану).

Plusquamperfectum indicatīvi passīvi утворюється за допомогою participium perfecti passīvi відмінюваного дієслова і допоміжного дієслова *esse* в imperfectum indicatīvi.

Зразки відмінювання в plusquamperfectum indicatīvi passīvi дієслів *deleo*, *delēvi*, *delētum*, *delēre* та *mitto*, *missi*, *missum*, *mittēre*:

Singulāris	1	delētus, -a, -um eram	missus, -a, -um eram
	2	delētus, -a, -um eras	missus, -a, -um eras
	3	delētus, -a, -um erat	missus, -a, -um erat
Plurālis	1	delēti, -ae, -a eramus	missi, -ae, -a erēmus
	2	delēti, -ae, -a eratis	missi, -ae, -a eretis
	3	delēti, -ae, -a erant	missi, -ae, -a erant

3. Futurum II indicatīvi passīvi («передмайбутній» час дійсного способу пасивного стану).

Futurum II indicativi passīvi утворюється за допомогою participium perfecti passīvi відмінюваного дієслова і допоміжного дієслова *esse* в futurum I indicativi actīvi.

Зразки відмінювання в futurum II indicativi passīvi дієслів *deleo*, *delēvi*, *delētum*, *delēre* та *mitto*, *missi*, *missum*, *mittēre*:

Singulāris	1	delētus, -a, -um ero	missus, -a, -um ero
	2	delētus, -a, -um eris	missus, -a, -um eris
	3	delētus, -a, -um erit	missus, -a, -um erit
Plurālis	1	delēti, -ae, -a erimus	missi, -ae, -a erīmus
	2	delēti, -ae, -a eritis	missi, -ae, -a eritis
	3	delēti, -ae, -a erunt	missi, -ae, -a erunt

Завдання I. Прочитайте та перекладіть наступні речення з дієсловами часів системи перфекта в пасивному стані, дайте їм граматичну характеристику.

1. Roma candida est a Romulo et Remo in Latio, in sinistra ripa Tiberis.

2. Troja a Graecis deleta est, sed memoria Trojae ab Homero servata est.

3. Cicero consul a senatoribus Romanis pater patriae nominatus est.

4. Postquam Philippus occisus erat, Alexander ab exercitibus rex appellatus est.

5. Libēri praesidio erunt, si bene educati erunt.

6. In templo Apollīnis Delphīco inscriptum erat: «Posce te ipsum».

7. Homines cor habent, quod in leava pectoris parte locatum est.

8. Eloquentia data est multis, sapientia paucis.

9. Prometheus in monte Caucaso ferries catenis ad saxum alligātus est.

10. Capitolium Romanum ab hostībus non expugnatum est, nam clamor ansērem a defensorībus auditus est.

Лексичний мінімум

sinistrer, tra, trum – лівий
ripa, ae, f – берег
deleo, ěre – нищити, руйнувати
servo, āre – зберігати
nomino, are – називати, проголошувати
occido, ěre – вбивати, знищувати
exercĭtus, us, m – військо, армія
appello, are – називати
libĕri, orum, pl – діти
praesidium, i, n – допомога
edŭco, āre – виховувати
templus, i, n – храм
nosco, ěre – пізнавати
cor, cordis, n – серце
leavus, a, um – лівий
pector, oris, m – грудна клітка
eloquentia, ae, f – красномовний
paucus, a, um – малий
mons, montis, m – гора
ferreus, a, um – залізний
catena, ae, f – кайдани, пута
saxum, i, n – скеля, камінь
alligo, āre – прив’язувати
clamor, oris, m – крик, галас

Завдання II. Прочитайте та перекладіть текст.

De causa belli Trojani

Erant nuptiae Pelĕi, regis Thessaliae, et Thetĭdis deae. Omnes dei invitāti erant praeter Discordiam. Dea Discordia ira commōta est et malum aureum inter epulantes jactavit, in quo inscriptum erat: «Pulcherrĭmae». Diu Juno, Minerva et Venus de malo certāverunt.

Denique jussu Jovis a Mercurio ad Paridem, regis Priami filium, ductae erant. Juno Paridi potentiam, Minerva sapientiam, Venus Helenam, pulcherrimam mulierem promisit. Paris Veneri malum tradidit. Paulo post a Priamo patre in Graeciam missus est. Ibi Helenam, Menelai regis uxorem, rapuit. Hinc bellum Trojanum incipitur. Multos annos ad Trojam pugnatum est. Denique Troja a Graecis dolo capta et delēta est.

Слова до тексту

nuptiae, arum, f – весілля
invito, āre – запрошувати
praeter – крім
ira, ae, f – гнів, лють, злість
commoveo, ēre – збуджувати
malum, i, n – яблуко
aureus, a, um – золотий
epularo, āre – обідати, їсти
jacto, āre – кидати
diu – довго
nunc – з цього, з цієї причини
certo, āre – сперечатися, воювати
jussus, us, m – наказ; jussu – за наказом
duco, ēre – вести, приводити
promitto, ēre – обіцяти
trado, ēre – передавати, довіряти
paulo – трохи
mitto, ēre – посилати
rapio, ēre – красти
incipio, ere – починатися
denique – нарешті
dolus, i, n – зрада, обман

Завдання III. Визначте, від яких латинських лексем утворилися в українській мові деривати: сесія, амбулаторія,

депресія, диктор, лектор, агітатор, президент, пропаганда, продукт, ректор, нумерація, футуризм.

Завдання IV. Прочитайте та висвітть напам'ять крилаті вислови.

1. Veni, vidi, vici (Caesar). – Прийшов, побачив, переміг.
 2. Dixi et anīmam levavi. – Сказав і полегшив душу.
 3. Ut sementem fecēris, ita metes. – Як посієш, так і пожнеш.
 4. Habent sua fata libelli. – Книги мають свою долю.
 5. Amicus Plato, sed magis amica veritas. – Платон – друг, але істина дорожча.
 6. Mare verborum, gutta rerum. – Море слів, крапля справ.
 7. Mendax etiam fur est. – Брехун – також злодій.
 8. Qui ventum semina, turbine metet. – Хто сіє вітер – по-жне бурю.
 9. Aut vincere aut mori. – Перемогти або вмерти.
 10. Multi multa sciunt, nemo omnia. – Багато (людей) знає багато, але ніхто не знає всього.
-

Lectio 15 (quinta decima)

Тема. Числівники (Numeralia).

Мета: сформувати навички сприйняття, розпізнавання, утворення та перекладу форм кількісних, порядкових, розділових та прислівникових числівників.

У результаті вивчення теми необхідно:

– *знати* способи утворення та вживання латинських числівників;

– *уміти* аналізувати граматичні форми числівників та перекладати речення й тексти з їх уживанням.

Латинські числівники діляться на кількісні (cardinalia), порядкові (ordinalia), розділові (distributive), прислівникові (adverbialia vel multiplicativa).

Цифрові позначення		Cardinalia	Ordinalia
Арабські	Римські	Кількісні	Порядкові
1	I	unus, una, unum	primus, a, um
2	II	duo, duae, duo	secundus (alter), a, um
3	III	tres, tria	tertius, a, um
4	IV	quattuor	quartus, a, um
5	V	quinque	quintus, a, um
6	VI	sex	sextus, a, um
7	VII	septem	septimus, a, um
8	VIII	octo	octavus, a, um
9	IX	novem	nonus, a, um
10	X	decem	decimus, a, um
11	XI	undecim	undecimus, a, um

Продовження таблиці

Цифрові позначення		Cardinalia	Ordinalia
Арабські	Римські	Кількісні	Порядкові
12	XII	duodecim	duodecimus, a, um
13	XIII	tredecim	tertius (a, um) decimus, a, um
14	XIV	quattuordecim	quartus (a, um) decimus, a, um
15	XV	quindecim	quintus (a, um) decimus, a, um
16	XVI	sedecim	sextus (a, um) decimus, a, um
17	XVII	septendecim	septimus (a, um) decimus, a, um
18	XVIII	duodeviginti	duodevicesimus, a, um
19	XIX	undeviginti	undevicesimus, a, um
20	XX	viginti	vicesimus, a, um
21	XXI	unus et viginti (viginti unus)	unus et vicesimus (vicesimus primus)
22	XXII	viginti duo seu duo et viginti	vicesimus alter seu alter et vicesimus, a, um
23	XXIII	viginti tres seu tres et viginti	vicesimus tertius seu tertius et vicesimus, a, um
28	XXVIII	duodetriginta	duodetricesimus, a, um
29	XXIX	undetriginta	undetricesimus, a, um
30	XXX	triginta	tricesimus, a, um
40	XL	quadraginta	quadragesimus, a, um
50	L	quingaginta	quingagesimus, a, um
60	LX	sexaginta	sexagesimus, a, um
70	LXX	septuaginta	septuagesimus, a, um
80	LXXX	octoginta	octogesimus, a, um
90	XC	nonaginta	nonagesimus, a, um
100	C	centum	centesimus, a, um
200	CC	ducenti, ae, a	ducentesimus, a, um
300	CCC	trecenti, ae, a	trecentesimus, a, um
400	CD	quadringenti, ae, a	quadringentesimus, a, um
500	D	quingenti, ae, a	quingentesimus, a, um
600	DC	sescenti, ae, a	sescentesimus, a, um
700	DCC	septingenti, ae, a	septingentesimus, a, um
800	DCCC	octingenti, ae, a	octingentesimus, a, um
900	CM	nongenti, ae, a	nongentesimus, a, um
1000	M	mille	millesimus, a, um
2000	MM	duo milia	bis millesimus, a, um

Із кількісних числівників відмінюються перші три сотні (у множині) і тисячі (теж у множині). Числівник **unus, -a, -um** відмінюється за зразком займенникових прикметників, уживається лише в однині. Числівник **duo, -ae, -o** має закінчення двоїни. Числівники **tres, tria** і **milia** відмінюються за голосною групою III відміни; сотні – як прикметники I–II відмін.

Nom.	duo	duae	duo	tres	tria	milia
Gen.	duōrum	duārum	duōrum	trium	trium	milium
Dat.	duōbus	duōbus	duōbus	tribus	tribus	milibus
Acc.	duos	duo	duo	tres	tria	milia
Abl.	duōbus	duōbus	duōbus	tribus	tribus	milibus

Порядкові числівники відмінюються за першою та другою відмінами прикметників. У латинській мові кількісні числівники не керують іменниками, вимагаючи родового відмінка, а узгоджуються з ними.

Наприклад: *mille homīnes* – *тисяча чоловік*, *duae legions* – *два легіони*.

У складних числівниках кожен компонент виражається порядковим числівником, а не тільки останній, як в українській мові: *Annus millesimus nongentesīmus nongesīmus primus* – *тисяча дев'ястот дев'яносто перший рік*.

Крім кількісних і порядкових числівників, у латинській мові вживалися розділові (*distributīva*) і прислівникові (*adverblalia multiplicatīva*).

Distributīva		Multiplicatīva	
singuli, -ae, -a	<i>по одному</i>	semel	<i>один раз</i>
bini, -ae, -a	<i>по два</i>	bis	<i>двічі</i>
terni, -ae, -a	<i>по три</i>	ter	<i>тричі</i>
quaterni, -ae, -a	<i>по чотири</i>	quater	<i>чотири рази</i>
quini, -ae, -a	<i>по п'ять</i>	quinq̄ies	<i>п'ять разів</i>

Розділові числівники мають лише форму множини і відмінюються за I та II відмінами.

Мультиплікативні числівники, починаючи з *quingies*, мають прислівникову форму з суфіксом **-ies**.

Для позначення часу дії, календарної дати вживається Ablativus без прийменника, так званий **Ablativus tempōris**: *Primo Punico bello* – *Під час першої Пунічної війни*; *Anno millesimo nongentesimo nonagesimo primo* – *Тисяча дев'ятсот дев'яносто першого року, або в тисяча дев'ятсот дев'яносто першому році*. Для позначення часу, упродовж якого тривала дія, уживається Accusativus: *Graeci Troiam decem annos obsederunt* – *Греки десять років облягали Трою*.

Завдання I. Прочитайте та перекладіть наступні речення з числівниками, зробіть їх граматичний аналіз.

1. Quot anno natus (nata) es?
2. Quattuor sunt anni tempōra: ver, aestas, autumnus, hiems.
3. Alii menses habent tricēnos dies, alii tricēnos singūlos, mensis autem Februarius duodetriginta dies habet.
4. Regnum Romānum ducentos quadraginta annos mansit.
5. Duo milia librorum legi.
6. Bis quina sunt decem.
7. Roma anno septingentesīmo quinquagesīmo tertio condīta est ante aeram nostram.
8. Unus pro omnibus et omnes pro uno.
9. Novem doctae sorōres – ita antiqui musas nominabant.
10. In legione Romāna decem cohortes erant, in cohorte tres manipūli, in manipūlo duae centuriae militum erant.

Лексичний мінімум

quot – скільки

natus, a, um – народжений

tempus, ōris, n – час, пора року

ver, veris, f – весна
aestas, atis, f – літо
autumnus, i, m – осінь
hiems, hiemis, f – зима
maneo, mansi, mansum, ēre – продовжуватися
doctus, a, um – учений
soror, oris, f – сестра
cohors, rtis, f – когорта
manipŭlus, i, m – загін, відділ піхоти
centuria, ae, f – центурія, сотня

Завдання II. Продовжити речення:

1. Natus (nata) sum anno...
2. Mater mea nata est anno...
3. Pater meus natus est anno...
4. Avus meus natus est anno...
5. Avia mea nata est anno...
6. Frater meus natus est anno...
7. Soror mea nata est anno...

Завдання III. Прочитайте та перекладіть текст.

De Vestalibus virginibus

Si antīquis fabŭlis credīmus, jam ante Urbem condītā fuērunt Vestāles virgīnes, quoniam Rhea Silvia, Romŭli et Remi mater, Vestālis fuit. Postea Numa Pompilius, secundus Romanorum rex, Vestalibus leges dedit. Ex eo tempōre fuērunt primum quattuor, deinde sex, deinde septem Vestāles, inter viginti tenērā aetāte puellas delectae. Per triginta annos in Vestalium aedibus mansērunt et ignem sacrum in Vestae aede aluērunt. Per id tempōris spatium aspēra disciplinā contentae sunt. Vitam puram agēre debēbant, nam in matrimonium eas duci lex vetābat. Si quae Vestālis officium suum neglegēbat, gravissimā poenā afficiebātur: usque ad mortem verberabātur aut viva in sepulcrum conjiciebātur. De duodēcim aut de sex et viginti Vestalibus talia supplicia sumpta esse traduntur.

Maxīma vero erat eārum auctoritas: si quis capitis damnatus Vestāli virgīni forte occurrēbat, magistrātus ejus vitae parcere debēbant.

Слова до тексту

virgo, īnis, f – діва
guoniam – тому що
postea – після, потім
do, dedi, datum, āre – давати
tener, a, um – ніжний
aetas, atis, f – життя, вік
delectus, a, um – вибраний, кращий
aedes, is, f – будинок, храм
ignis, is, m – вогонь
alo, alui, alitum, ěre – годувати, підтримувати
asper, a, um – жорстокий
contend, tendi, tentum, ěre – встановлювати
veto, are – забороняти
neglēgo, ěre – нехтувати
poena, ae, f – кара
afficio, feci, fectum, ěre – чинити
verbēro, āre – бити
sepulcrum, i, n – могила
conjicio, jeci, jectum, ěre – кидати
supplicium, i, n – прохання, благання
sumo, sumpsī, sumptum, ěre – брати, хватати
trado, ěre – повідомляти, навчати
caput, itis, n – голова
damno, āre – звинувачувати, осуджувати
occuro, ěre – зустрічати

Завдання IV. Визначте, від яких латинських слів утворилися в українській мові деривати: унія, дует, тріо, кuartет, квінтет, секстет, октет, дециметр, трилогія, процент.

Завдання V. Прочитайте та висловіть напам'ять крилаті вислови.

1. Tres faciunt collegium. – Троє створюють товариство.
 2. Consuetudo est altera nature. – Звичка друга натура.
 3. Tertium non datur. – Третього не дано.
 4. Vox unius, vox nullius. – Голос одного – не голос.
 5. Primus inter pares. – Перший серед рівних.
 6. Duos qui lepores sequitur, neutrum capit. – Хто ганяється за двома зайцями, жодного не спіймає.
 7. Nemo duobus servīre potest. – Ніхто не може служити двом.
 8. Duobus litigantibus, tertius gaudet. – Коли двоє сперечаються, третій радіє.
 9. Una hirudo non facit ver. – Одна ластівка не робить весни.
 10. Unum castigābis, centum emendabis. – Одного покараєш – сотню виправиш.
-

Lectio 16 (sexta decīma)

Тема. Умовний спосіб (Modus conjunctivus).

Мета: сформувати навички сприйняття, розпізнавання, утворення та перекладу форм умовного способу латинських дієслів.

У результаті вивчення теми необхідно:

- *знати* способи утворення та вживання умовного способу дієслів у незалежних реченнях;
- *уміти* аналізувати граматичні форми умовного способу дієслів та перекладати речення й тексти з їх уживанням.

Conjunctivus

Conjunctivus – означає дію, що існує в людській уяві, волі, бажанні, можливості, тобто дію бажану, очікувану, можливу.

Conjunctivus має чотири часи:

- praesens;
- imperfectum;
- perfectum;
- plusquamperfectum.

Майбутніх часів (futūrum I та futūrum II) кон'юнктив не має, бо він сам указує на майбутнє.

Уживається кон'юнктив як у незалежних, так і в підрядних реченнях:

- у незалежних реченнях він виражає різкі модальні відтінки;
- у підрядних – указує на тісний внутрішній взаємозв'язок між діями підрядного та головного речень.

Утворення часів кон'юнктива

Praesens conjunctivi утворюється так: у дієсловах I дієвідміни замінюється голосний основи *-a* на *-e*, а в інших дієвідмінах – за допомогою суфікса *-a-*, що вставляється між основою та закінченнями.

Praesens conjunctivi active

Число	Персона	I відміна	II відміна	III відміна	IV відміна
<i>Activum</i>					
Sing.	1	lauda-e-m > laudem	doce-a-m	scrib-a-m	audi-a-m
	2	laud-e-s	doce-a-s	scrib-a-s	audi-a-s
	3	laud-e-t	doce-a-t	scrib-a-t	audi-a-i
Plur.	1	laud-ē-mus	doce-ā-mus	scrib-ā-mus	audi-ā-mus
	2	laud-ē-tis	doce-ā-tis	scrib-ā-tis	audi-ā-tis
	3	laud-e-nt	doce-a-nt	scrib-a-nt	audi-a-nt
<i>Passivum</i>					
Sing.	1	lauda-e-r > lauder	doce-a-r	scrib-a-r	audi-a-r
	2	laud-ē-ris	doce-ā-ris	scrib-ā-ris	audi-ā-ris
	3	laud-ē-tur	doce-ā-tur	scrib-ā-tur	audi-ā-tur
Plur.	1	laud-ē-mur	doce-ā-mur	scrib-ā-mur	audi-ā-mur
	2	laud-e-mīni	doce-a-mīni	scrib-a-mīni	audi-a-mīni
	3	laud-e-ntur	doce-a-ntur	scrib-a-ntur	audi-a-ntur

Imperfectum conjunctivi activi

Imperfectum conjunctivi утворюється шляхом додавання до основи інфекта суфікса *-re-* та особових закінчень, або до інфінітива теперешнього часу активного стану додаються особові закінчення.

Число	Персона	I відміна	II відміна	III відміна	IV відміна
<i>Activum</i>					
Sing.	1	laudā-re-m	docē-re-m	scrib-ē-re-m	audī-re-m
	2	laudā-re-s	docē-re-s	scrib-ē-re-s	audī-re-s
	3	laudā-re-t	docē-re-t	scrib-ē-re-t	audī-re-t
Plur.	1	lauda-rē-mus	doce-rē-mus	scrib-erē-mus	audi-rē-mus
	2	lauda-rē-tis	doce-rē-tis	scrib-erē-tis	audi-rē-tis
	3	lauda-re-nt	docē-re-nt	scrib-ē-re-nt	audī-re-nt

Продовження таблиці

Число	Персона	I відміна	II відміна	III відміна	IV відміна
<i>Passivum</i>					
Sing.	1	laudā-re-r	docē-re-r	scrib-ēre-r	audī-re-r
	2	lauda-rē-ris	doce-rē-ris	scrib-erē-ris	audi-rē-ris
	3	lauda-rē-tur	doce-rē-tur	scrib-erē-tur	audi-rē-tur
Plur.	1	lauda-rē-mur	doce-rē-mur	scrib-erē-mur	audi-rē-mur
	2	lauda-re-mīni	doce-re-mīni	scrib-ere-mīni	audi-re-mīni
	3	lauda-re-ntur	doce-re-ntur	scrib-ere-ntur	audi-re-ntur

Perfectum conjunctīvi actīvi

Perfectum conjunctīvi actīvi утворюється шляхом додавання до основи перфекта суфікса *-ēri-* та особових закінчень.

Число	Персона	I відміна	II відміна	III відміна	IV відміна
<i>Activum</i>					
Sing.	1	laudav-ēri-m	docu-ēri-m	scrips-ēri-m	audiv-ēri-m
	2	laudav-ēri-s	docu-ēri-s	scrips-ēri-s	audiv-ēri-s
	3	laudav-ēri-t	docu-ēri-t	scrips-ēri-t	audiv-ēri-t
Plur.	1	laudav-erī-mus	docu-erī-mus	scrips-erī-mus	audiv-erī-mus
	2	laudav-erī-tis	docu-erī-tis	scrips-erī-tis	audiv-erī-tis
	3	laudav-ēri-nt	docu-ēri-nt	scrips-ēri-nt	audiv-ēri-nt

Plusquamperfectum conjunctīvi actīvi

Plusquamperfectum conjunctīvi actīvi утворюється для всіх дієвідмін шляхом додавання основи перфекта суфікса *-isse-* та особових закінчень активу.

Число	Персона	I відміна	II відміна	III відміна	IV відміна
Sing.	1	laudav-isse-m	docu-isse-m	scrips-isse-m	audiv-isse-m
	2	laudav-isse-s	docu-isse-s	scrips-isse-s	audiv-isse-s
	3	laudav-isse-t	docu-isse-t	scrips-isse-i	audiv-isse-t
Plur.	1	laudav-issē-mus	docu-isse-mus	scrips-issē-mus	audiv-issē-wius
	2	laudav-issē-tis	docu-issē-tis	scrips-issē-tis	audiv-issē-tis
	3	laudav-isse-nt	docu-isse-nt	scrips-isse-nt	audiv-isse-nt

Conjunctivus дієслова **sum, fui, esse**

	Praesens	Imperfectum	Perfectam	Plusquam Perfectum
<i>Singultiris</i>				
1	sim	essem	fuërim	Fuissem
2	sis	esses	fuëris	Fuisses
3	sil	esset	fuërit	Fuisset

Conjunctivus у незалежних реченнях

Conjunctivus у незалежних реченнях виражає різні модальні відтінки, властиві цьому способу дієслова. В індикативі дієслово інформує про дію, а в кон'юктиві виражає деяке суб'єктивне ставлення до дії. У залежності від характеру цього ставлення розрізняють декілька функцій кон'юктива в незалежних реченнях:

1. *Conjunctivus hortativus* (заохочення) виражає заклик до дії, уживається 1-а особа множини *praesens coniunctivi*. Наприклад: *Caudeāmus* – Радіймо. *Praeterita omittimus* – Не згадуймо про минуле.

2. *Conjunctivus imperativus* (*iussivus*) виражає наказ, вимогу, побажання; уживається 2-а або 3-я особа однини чи множини теперішнього часу:

Venias – Приходь!

Veniat – Нехай він (вона) прийде!

Veniant – Нехай вони прийдуть!

Vivat – Хай живе!

Vivant – Нехай живуть!

Друга особа перекладається як наказовий спосіб, а для перекладу третьої особи вживаються частки: хай, нехай.

3. *Conjunctivus prohibitivus* виражає заборону. Уживається 2-а та 3-я особи однини чи множини в *praesens* або *perfectum*. Перед дієсловом завжди стоїть заперечна частка *ne*.

4. *Conjunctivus optativus* (opto – я бажаю) виражає бажання. Уживаються такі часи:

Plusquamperfectum коли бажання відноситься до минулого.

Utinam veniret – *О, якби він прийшов (зараз)! (тобто, його ще нема).*

Utinam venisset – *О, якби він прийшов (тоді)! (тобто, він тоді не прийшов).*

Utinam testis veniat – *О, коли б прийшов свідок!*

5. *Conjunctivus concessivus* виражає допустовість, припущення. Уживається *praesens* або *perfectum*. Перед дієсловом інколи стоять допустові частки *ut, licet* – *припустімо, хай, нехай, хоча*, а коли вони опускаються, слід вставити допустовий сполучник або допустову частку. Наприклад: *Ut desint vires, tamen est laudanda voluntas.* – *Хоча не вистачає сил, однак слід похвалити бажання.* *Sit hoc verum.* – *Припустімо, що це правда.*

6. *Conjunctivus potentialis* виражає можливість або нерішуче твердження. Уживається *praesens* і *perfectum* по відношенню до майбутнього, рідше – *imperfectum* по відношенню до минулого. При перекладі вживаються слова *могти, може, можливо, мабуть*, що вказують на дію в майбутньому часі, бо майбутнє завжди має в собі можливість. Наприклад:

Aliquis dicat (dixërit) – *Хто-небудь скаже (або: хто-небудь може сказати, можливо, хто-небудь скаже, мабуть хто-небудь скаже).*

7. *Conjunctivus dubitativus* передає сумнів, вагання, нерішучість, роздум відносно якоїсь дії. Уживається *praesens* по відношенню до теперішнього та *imperfectum* – по відношенню до минулого. Заперечення *non*. Сумнів виражається питальним реченням, де дієслово стоїть у 1-й особі однини або множини:

Quid agam? – *Що маю робити? (або: Що мені робити?)*

Quid agimus? – *Що маємо робити? (або: Що нам робити?)*

Quid agerem? – *Що я мав робити? (або: Що мені було робити?)*

Завдання I. Визначте форму дієслів, перекладіть на українську мову: *florent, floreant; sudiunt, audiant; dicunt, decant; scribēbant, scribērent; nominabant, nominārent; amemus, loquamur, sentiamus, vivāmus, gaudeamus, discant, taceant, narret, sim, essemus.*

Завдання II. Прочитайте та перекладіть наступні речення з дієсловами в умовному способі, визначіть види кон'юнктива.

1. Amate patriam vestram et parēte legībus ejus.
2. Amētis patriam vesram et oareatis legībus ejus.
3. Quid tibi optem?
4. Neminem cito laudavēris, neminem cito accusavēris.
5. Qui dedit beneficium, taceat: narret, qui accepit (Seneca).
6. Periculum ne timeant, neve fugiant.
7. Utiam tam sapiens esses, quam es felix!
8. Utiam omnia pericula evitāre possimus.
9. Quid timeam?
10. Quid timerem?

Лексичний мінімум

opto, avi, atum, are – бажати

nemo, inis – ніхто

do, dedi, datum, are – давати, дарувати

accipio, cipi, ceptum, ěre – одержувати

timeo, ěre – боятися

neve (neu) – і ні, або ні

utiam – о якби

evito, āre – уникати

Завдання III. Прочитайте студентський гімн «gaudeamus», його переклад та вивчіть його напам'ять.

Історія

Пісня з'явилася в XIII або XIV столітті у Гайдельберзькому, або в Паризькому університеті (Сорбонні). Себастьян Брант згадує гімн 1267 року за назвою «Gaudeamus igitur».

«Гаудеамус» належить до жанру застільних пісень вагантів – середньовічних мандрівних поетів і співаків, серед яких були і студенти.

Протягом кількох століть пісня передавалася усно і тому має багато варіантів. Друком текст «Гаудеамуса» вперше вийшов у 1776 році, а в 1781 р. мандрівний письменник К. В. Кіндлебен (Christian Wilhelm Kindleben) надав йому форми, що збереглася дотепер.

Відомий мотив пісні затвердив, імовірно, композитор XV століття Йоганнес Окегем. Петро Чайковський переклав мелодію для чотириголосого чоловічого хору з фортепіано. «Гаудеамус» використовували Ференц Ліст, Йоганнес Брамс, Анатолій Кос-Анатольський. Енгельберт Гумпердінк створив оперу «Гаудеамус» із життя німецького студентства. Середньовічний «Гаудеамус» складався із 7 частин.

Цю пісню тепер співають на святах і зустрічах студенти всього світу. Це своєрідний символ студентства, молодості.

Текст

Gaudeamus (Веселімся!)

Carmen scholasticum (Школярський гімн)

Латинський оригінал	Дослівний переклад	Український переклад	Український переспів
Gaudeamus igitur, Juvenes dum sumus! Post jucundam juventutem, Post molestam senectutem Nos habebit humus!	Отже, веселімся, Поки ми молоді! Після веселої молодості, Після обтяжливої старості Нас прийме земля.	Гей, повеселімся, Поки молоді! Мине молодість квітуча, Старість нас впов'є, мов туча, І земля покрие.	Погуляймо, юнаки, Поки в нас є сила. Мине молодість щаслива, Мине старість докучлива, Вкріє нас могила.
Ubi sunt, qui ante nos In mundo fuere? Vadite ad superos, Transeas ad inferos, Hos si vis videre!	Де [ж] ті, хто перед нами У [цьому] світі були? Йдіть до небесних богів, Перейдіть у царство мертвих, Хто хоче їх побачити.	Де ті, що жили колись На розлогім світі? Треба чи під землею йти, Чи на небо злинити, Щоби їх зустріти.	Ми недовго живемо, Швидко вік минає. Смерть, не гаючись, прилине, Без розбору всіх поглине – Смерть жалю не знає.
Vita nostra brevis est, Brevi finietur. Venit mors velociter, Rapit nos atrociter, Nemini parcetur!	Наше життя коротке, Скоро закінчиться. Смерть приходить швидко, Хапає нас безжалісно, Нікому не буде пощади!	Те життя – лиш мить одна, Вмить воно й пролине. Смерть кістлява – тут як тут, Чинять свій над нами суд: Всіх – до домовини.	
Vivat Academia! Vivant professores! Vivat membrum quodlibet! Vivant membra quaelibet! Semper sint in flore!	Хай живе Академія! Хай живуть професори! Хай живе кожен зокрема! Хай живуть усі разом! Хай завжди вони процвітають!	Хай живе науки храм, Хай живуть учені! Кожен з них нехай живе. Прощітає гроно все У добрі, натхненні!	Хай живуть нам вузи всі, Вся наша еліта: Професори і доценти, Аспіранти і студенти, – «Многая їм літа!»

Продовження таблиці

Латинський оригінал	Дослівний переклад	Український переклад	Український переспів
Vivant omnes virgines Graciles, formosae! Vivant et mulieres Tenerae, amabiles, Bonae, laboriosae!	Хай живуть усі дівчата, Стрункі, красиві! Хай живуть і жінки, Ніжні, милі, Добрі, працьовиті.	Хай живуть дівчата всі – Стрункі та ласкаві! Хай усі жінки живуть, Що любов, тепло несуть, Ніжні, в праці жваві!	Хай дівчата всі живуть, Негорді, красиві, Хай живуть нам молодиці, Наші любі, ніжнолиці, Добрі, неліниві!
Vivat et res publica Et qui illam regunt! Vivat nostra civitas, Maecenatum caritas, Qui nos hic protegunt!	Хай живе і республіка, І хто нею править. Хай живе наша община, Милість меценатів, Які нами тут опікуються.	Хай живе наш край увесь І хто править краєм! Хай живуть мужі ясні, Що з їх ласки, приязні Знань тут набуваєм!	Хай живе республіка І той, хто керує; Хай живе наша спільнота І благодійників щедрота, Що про всіх нас дбас.
Pereat tristitia, Pereant dolores! Pereat diabolus, Quivis antiburschius Atque irrisores!	Хай згине печаль, Хай згине туга! Хай згине диявол, Всякий ворог студентів, А також насмішники!	Геть, журбо- напаснице, Болісті, гризоти! Геть, лукавий зліснику! Геть, ідкий насмішнику, З нашої спільноти!	Всякий смуток геть від нас, Песимізму досить; Всякий біс нехай сконає, Що студентам не сприяє На глум їх підносить.
		<i>Переклад Андрія Содомори</i>	<i>Переспів Михайла Білика</i>

Примітки:

1. Transeas ad superos – «Піднімися до небесних богів» або Vadeas ad superos – «Піди до небесних богів».
2. Vadite ad inferos – «Йдіть у царство мертвих» або Vadeas ad inferos – «Піди в царство мертвих».
3. Ubi jam fuere! – «Де вже вони були!»
4. Faciles – «ласкаві».
5. Osores – «ненавистники».
6. Слово antiburschius є за походженням новолатинським новотвором: від anti («проти») + нім. Bursch(e) («хлопець», «студент», «бурш»).

Завдання IV. Визначте, від яких латинських слів походять в українській мові деривати: креатура, диктатура, цензура, акція, прецедент, концесія, реформа, директива.

Завдання V. Прочитайте та запам'ятайте латинські прислів'я.

1. Ante victoriam ne canas triumphum. – До перемоги не оспівуй тріумф.

2. Audiatur et altera pars. – Хай буде вислухана й інша сторона.

3. Dictis facta respondeat. – Хай вчинки будуть відповідні словам.

4. Non vivimus, ut edamus, sed edīmus, ut vivamus. – Ми живемо не для того, щоб їсти, але їмо для того, щоб жити.

5. Fiat lux. – Хай буде світло.

6. Qui non laborat, non manducet! – Хто не працює, хай не їсть.

Lectio 17 (septima decima)

Тема. Віддієслівний іменник (герундій) (gerundium). Віддієслівний прикметник (герундив) (gerundivum).

Мета: сформувати навички сприйняття, розпізнавання, утворення та перекладу віддієслівного іменника і прикметника.

У результаті вивчення теми необхідно:

– *знати* способи утворення та вживання віддієслівного іменника і прикметника в латинських реченнях;

– *уміти* аналізувати граматичні форми герундія й герундива та перекладати речення з їх уживанням.

Gerundium

Герундій

Герундій – віддієслівний іменник, що означає назву процесу дії; уживається в однині і лише в непрямих відмінках. Означенням герундія є прислівник. Утворюється герундій шляхом додавання до основи інфекта суфікса **-nd-** у дієсловах I–II дієвідмін та **-end-** у дієсловах III–IV дієвідмін та відмінкових закінчень другої відміни тільки в однині.

Nom.	–	–
Gen.	accusa-nd -i	defend-e-nd-i
Dat.	accusa-nd-o	defend-e-nd-o
Acc.	ad accusa-nd-um	ad defend-e-nd-um
Abl.	accusa-nd-o	defend-e-nd-o

Українською мовою герундій перекладається віддієслівним іменником або інфінітивом типу читання, малювання, а інколи – дієприслівником. Замість Nom. та Acc. sing., герундива може вживатися *infinitivus praesentis activi*, наприклад: *Legere utile est* – *Читати корисно*. *Amamus legere* – *Ми любимо читати*.

Функції відмінків герундія

***Genetivus* є неузгодженим означенням.** Наприклад: *Modus vivendi* – *спосіб життя*. *Onus probandi* – *тягар доказу*. Крім того, *Genetivus* уживається з прийменниками *causa* – через (що) і *gratia* – заради (чого): *discendi gratia* – *заради навчання*.

Dativus зустрічається дуже рідко, указуючи на мету:

locus pugnando – *місце для битви*.

Accusativus з прийменником *ad* означає мету:

ad defendendum – *для захисту*.

Ablativus означає інструмент дії або спосіб дії:

docendo discimus – *навчаючи, ми вчимося*.

Ablativus герундія можна перекладати дієприслівником. *Ablativus* уживається також після прийменників **in, de, ex**. Наприклад: *Ex legendo capimus voluptatem* – *Читаючи, дістаємо насолоду*.

Gerundivum

Герундив

***Герундив* – віддієслівний прикметник**, який означає необхідність виконання дії в пасивному стані (тобто вказує на те, що якийсь предмет або особа повинні стати в майбутньому об'єктом дії). Герундив утворюється від основи теперішнього часу шляхом додавання тих самих суфіксів, що й *gerundium* (**nd; -end**) + родові закінчення **-us, -a, -um**; відмінюється за I–II відмінами приметників, наприклад:
accusa -nd-us, -a, -um – *той, що має бути звинуваченим*

defend -e-nd-us, -a, -um – той, що має бути захищеним
puni -e-nd-us, -a, -um – той, що має бути покараним

Герундив уживається і як означення, і як іменна частина присудка. Як означення герундив виступає замість герундія, коли герундій вимагає при собі прямого додатка. І тоді герундив перекладається так само, як герундій. Наприклад: Ad legem ferendam – *Для видання закону*.

Як іменна частина присудка герундив виступає в поєднанні з допоміжним дієсловом *esse*, утворюючи описову дієвідміну пасивного стану (**conjugatio periphrastica passiva**), яка означає повинність, необхідність і перекладається за допомогою слів: **треба, слід, необхідно**. Як іменна частина присудка герундив може вживатися і в особовому, і в безособовому реченнях. У першому випадку він узгоджується з підметом: Liber mihi legendus est – *Я повинен читати книгу* (Мені слід читати книгу), у другому випадку стоїть у формі середнього роду: Nobis discendum est – *Ми повинні вчитися*. В описовій дієвідміні пасивного стану назва діючої особи вживається в давальному відмінку.

Завдання I. Перекладіть словосполучення та визначте граматичну форму герундія та герундива: ad defendum, ars defendi, ad deliberandum, ars sanandi, ad narrandum, modus vicendi, ad servandum, locus pugnando, oratio laudanda, ad cogitandum.

Завдання II. Прочитайте та перекладіть речення, дайте граматичну характеристику формам герундія та герундива.

1. Homo ad intellegendum et agendum natus est.
2. Nihil sine ratione faciendum est.
3. Liber mihi legendus est.

4. Oculis magis habenda fides, quam auribus est.
5. Natando et equitando corpora juvènes firmant.
6. Et libēris et viris libri legendi sunt.
7. In amicis eligendis cautio est adhibenda.
8. Vera sententia apud antiquos erat non dicendi, sed artem tacendi difficillimam.
9. In disputando veritas gignitur.
10. Nulla aetas ad discendum sera est.

Лексичний мінімум

intellego, lexi, lectum, ěre – мислити, розуміти

ago, egi, actum, ěre – діяти, робити

exerceo, cui, citum, ěre – удосконалювати

firmo, avi, atum, āre – гартувати

nato, avi, atum, āre – плавати

equus, i, m – кінь

juvēnis, e – молодий, юний

eligo, legi, lectum, ěre – вибирати

caution, onis, f – обережність

adhiceo, ěre – застосовувати

dico, dixi, dictum, ěre – говорити

taceo, ni, ĩtum, ěre – мовчати

gigno, genui, genitum, ěre – родити

aetas, atis, f – вік

disco, dedici, ěre – вчитися

serus, a, um – пізній

Завдання III. Визначте від яких латинських слів походять в українській мові деривати: реферат, референт, конференція, трансляція, легенда, дивіденд, референдум, меморандум, аліменти.

Завдання IV. Почитайте та вивчіть напам'ять наступні крилаті вислови.

1. Docendo discimus. – Навчаючи навчаємось.

2. *Modus vivendi.* – Спосіб життя.

3. *E duobus malis minus est eligendum.* – З двох бід слід вибрати меншу.

4. *Pacta servanda sunt.* – Договори треба зберігати.

5. *De gustibus non est disputandum.* – Про смаки не треба сперечатися.

6. *Equi donate dentes non sunt inspiciendi.* – Дарованим коням зуби не оглядають.

Lectio 18 (duodevicesĕma)

Тема. Прислівники (adverbia).

Мета: сформувати навички сприйняття, розпізнавання, утворення та перекладу прислівників.

У результаті вивчення теми необхідно:

– *знати* способи утворення та вживання самостійних і похідних прислівників;

– *уміти* аналізувати прислівники та їх ступені порівняння й перекладати речення з їх уживанням.

Прислівник (adverbium)

Прислівники від прикметників

У латинській мові існують і незмінні в морфологічному сенсі частини мови. Одна з них – прислівник (adverbium).

У реченні прислівник пов'язаний з дієсловом і виконує роль обставини. Деякі прислівники можуть відноситися до прикметника або іншого прислівника, виражаючи таким чином їх якість.

Деякі прислівники не підходять ні до однієї частини мови: ubi – де, ibi – там, unde – звідки, inde – звідти та ін.

Велика частина прислівників утворена від прикметників, рідше від іменників. Можливі наступні п'ять способів утворення прислівників:

1) від класичних прикметників I і II відмін, що мають родові закінчення **-us (-er)**, **-a**, **-um**, шляхом додавання до основи чоловічого роду закінчення **-e**. По суті, шляхом заміни

закінчення Gen. sing. **-i** на закінчення **-e**. Наприклад: *latus* (Nom.) – *lat-i* (Gen.) – **late** – широко; *malus* (Nom.) – *mal-i* (Gen.) – **male** – погано; *pulcher* (Nom.) – *pulchr-i* (Gen.) – **pulchre** – гарно; *varius* (Nom.) – *vari-i* (Gen.) – **varie** – по-різному, різно;

2) від прикметників III відміни шляхом додавання до основи чоловічого роду закінчення **-iter**. По суті, шляхом заміни закінчення Gen. sing. **-is** на закінчення **-iter**. Наприклад: *fortis* (Nom.) – *fort-is* (Gen.) – **fortiter** – хоробро; *utilis* (Nom.) – *util-is* (Gen.) – **utiliter** – корисно; *alacer* (Nom.) – *alacr-is* (Gen.) – **alacriter** – бадьоро;

3) від прикметників дієприкметникового походження, що закінчуються на **-ans**, **-ens**, шляхом заміни закінчення Gen. sing. **-is** на закінчення **-er**. Наприклад: *sapiens* (Nom.) – *sapient-is* (Gen.) – **sapienter** – мудро; *constans* (Nom.) – *constantis* (Gen.) – **constanter** – постійно;

4) іноді в якості прислівника може виступати Abl. або Асс. прикметника. Наприклад: *brevi* – незабаром, *perpetuo* – безперервно, *cito* – скоро, *falso* – помилково, *raro* – рідко, *secreto* – таємно, *tuto* – безпечно, *multum* – багато, *paulum* – мало, *parum* – дуже мало;

5) прислівник може бути утворений і від інших частин мови (від іменників і прийменників) шляхом додавання до основи суфікса **-tim (-sim)** або **-tus**. Наприклад: *pars* (Nom.) – *part-is* (Gen.) – **partim** – частково; *fundus* (Nom.) – *fundi* (Gen.) – **funditus** – вщент; *in* – **intus** – усередині.

Ступені порівняння прислівників

Прислівники, як і прикметники, можуть мати ступені порівняння. У сенсі вищого ступеня прислівника (Comparativus) виступає форма прикметника середнього роду у вищому ступені. Найвищий ступінь (Superlativus) прислівника утворюється від найвищого ступеня прикметника шляхом заміни закінчення чоловічого роду **-us** на **-e**. Наприклад:

longus (Posit)	fongbr, longius (Compar.)	fongissimus, a, urn (Supert.)
longe	– longius	– longissime
fortts	– fbrtior, fortius	– fortissimus, a, urn
fortiter	– fortius	– fortissime
malus	– peior, peius	– pessimus, a, urn
male	– peius	– pessime

Завдання I. Утворіть прислівники та ступені їх порівняння від прикметників: frigidus, a, um; levis, e, tener, ěra, ěrum; sapiens, entis; gracilis, e; meritus, a, um; multus, a, um; citus, a, um; simplex, icis.

Завдання II. Прочитайте та перекладіть наступні речення, визначивши граматичні форми прислівників.

1. Facilius est dicere, quam agěre.
2. Sane et tranquille vivit, qui honeste vivit.
3. Raro senex sententiam mutat.
4. Canis timĭdus vehementis latrit, quam mordet.
5. Graeci Trojam magis dolo quam fortitudine expugnaverunt.
6. Tanto est facilius accusare, quam defenděre, quanto facě vulněra, quam sanāre.
7. Homines melius oculis, quam aurĭbus credunt.
8. Signa Olympiāca: citius, altius, forties.
9. Turpe est linguam Latinam nescĭre.
10. Aliěna vitia melius homĭnes vident, quam sua.

Лексичний мінімум

sanus, a, um – здоровий
 tranquillu, a, um – спокійний
 senex, senis – старий
 sententia, ae, f – думка, рішення
 timidus, a, um – боязливий
 vehemens, ntis – сильний
 latro, avi, atum, āre – гавкати

dolus, i, m – зрада, обман
fortitude, inis, f – міць, сила
turpis, e – соромно
signum, i, n – знак, девіз
tantum – так, настільки
quantum – наскільки
vitium, i, n – недолік, вада
alienus, a, um – чужий

Завдання IV. Прочитайте та перекладіть текст.

Duo amici et ursus

Duo amīci, qui in itinēre erant, subīto ursum vidērunt. Tum alter eōrum perterrītus arbōrem ascendit; alter, credens se sine auxilio amīcisuis virībus ursum superāre non posse, in terram se jecit: sciēbat enim ursos corpōra mortuōrum repudiāre. Itāque, terrā jacens, anīmum continēbat, simmlans se mortuum esse. Ursus, toto corpōre jacentis pertemptāto, denīque discessit, nam homīnem esse mortuum putābat. Paulo post amīcus, qui de arbōre descendērat, altērum per jocum interrogāvit: «Quid ursus ad aurem tibi dixit?» «Pulchrum, – inquit ille, – proverbium: *amīcus verus-rara avis*».

Слова до тексту

iter, itineris, n – дорога, рух
subito – раптово
ursus, i, m – ведмідь
pertettītus, a, um – зляканий
arbor, oris, f – дерево
ascend, ěre – підійматися
supero, āre – перемагати, долати
possum, pesse – могли
enim – бо, тому що
corpus, oris, n – тіло
repudio, āre – відхиляти, відмовляти
jacio, ěre – кидати

animus, i, m – дух, душа

contineo, ēre – тримати, відмовляти

simulo, āre – відтворювати, зображати

pertempto, āre – пробувати, досліджувати

discedo, ěre – відходити

puto, āre – думати, вважати

paulo post – трохи пізніше

jocus, i, m – жарт; per jocum – жартуючи

Завдання V. Прочитайте та вивчіть напам'ять крилаті вислови.

1. De mortuis aut bene, aut nihil. – Про мертвих або добре, або нічого.

2. Sapienti sat. – Розумному досить.

3. Melius sero, quam nunquam. – Краще пізно, ніж ніколи.

4. Honores mutant mores, sed raro in meliores. – Слава змінює характери, але рідко на краще.

5. Audi multa loquere parca. – Слухай багато, говори мало.

Lectio 19 (undevicesima)

Тема. Повторення (Repetitio).

Мета: повторити вивчені граматичні матеріали та крилаті вислови, виконати тести, проаналізувати помилки.

1. Тест для повторення граматики латинської мови.

1. Латинська мова належить до індоєвропейської сім'ї мов:

- а) до слов'янської групи;
- б) до романської групи;
- в) до германської групи;
- г) до італійської групи.

2. На початку своєї історії латинська мова вживалася:

- а) на Балканському півострові;
- б) на Скандинавському півострові;
- в) на Апеннинському півострові;
- г) на Піренейському півострові.

3. Літера *c* читається як [ц]:

- а) перед приголосними;
- б) перед голосними;
- в) перед *e, i, u, ae, oe*;
- г) перед *au, eu, e, i, u*.

4. У пасивній конструкції іменник, що позначає предмет, за допомогою якого виконується дія, уживається:

- а) у Genetivus без прийменника;
- б) в Accusativus без прийменника;

- в) у Dativus без прийменника;
- г) у Ablativus без прийменника.

5. Прийменники вживаються:

- а) з усіма відмінками, крім Genetivus;
- б) з Accusativus, Ablativus;
- в) тільки з Ablativus;
- г) з Dativus, Ablativus.

6. Випишіть слова з наголосом на другому складі від кінця:
fortunatus, multitudo, incredibilis, insipiens, vetustas, unusquisque, vehemens, studium, responsum, regio.

7. Gen. plur. приголосної групи III відміни іменників має закінчення:

- а) -arum;
- б) -um;
- в) -uum;
- г) -ium.

8. За IV і V відмінами змінюються:

- а) іменники і займенники;
- б) тільки займенники;
- в) іменники і прикметники;
- г) тільки іменники.

9. Закінчення -a в Nom., Acc. і Voc. plur. мають:

- а) іменники IV і V відмін;
- б) іменники, прикметники III відміни середнього роду;
- в) усі слова середнього роду незалежно від відміни;
- г) тільки прикметники I–II і III відмін середнього роду.

10. Дієслова III і IV дієвідмін утворюють за допомогою суфікса -ēbā-:

- а) praesens indicativi;
- б) imperfectum conjunctivi;
- в) futurum indicativi;
- г) imperfectum indicativi.

11. Формант (суф. + закінч.) для *futurum I indicativi passivi* дієслів I, II дієвідмін:

- а) -am, -es, -et, -ēmus, -ētis, -ent;
- б) -bar, -bāris, -bātur, -bāmur, -bamīni, -bantur;
- в) -bor, -bēris, -bītur, -bīmur, -bimīni, -buntur;
- г) -bam, -bas, -bat, -bāmus, -bātis, -bant.

12. Приналежність латинського дієслова до однієї із дієвідмін визначається:

- а) за кінцевим звуком основи перфекта;
- б) за кінцевим звуком основи інфекта;
- в) за кінцевим звуком основи супіна;
- г) за початковим звуком основи інфекта.

13. Особові форми дієслова *sum, fui-, esse* в *futūrum I indicatīvi actīvi*:

- а) *ero, eris, erit, erimus, eritis, erunt*;
- б) *sum, es, est, sumus, estis, sunt*;
- в) *eram, eras, erat, eramus, eratis, erant*;
- г) *sim, sis, sit, simus, sitis, sint*.

14. Початковою словниковою формою латинського дієслова є:

- а) *infinitīvus praesentis actīvi*;
- б) 1 ос. одн. *praesens indicatīvi actīvi*;
- в) 1 ос. одн. *perfectum indicatīvi actīvi*;
- г) *infinitīvus praesentis passīvi*.

15. Дієслова з кінцевим звуком основи інфекта -ā- – це:

- а) дієслова третьої дієвідміни;
- б) дієслова другої дієвідміни;
- в) дієслова першої дієвідміни;
- г) дієслова четвертої дієвідміни.

16. Випишіть слова з наголосом на третьому складі від кінця:
exordium, egregius, finitūmus, igitur, immortalis, ignōtus, reverendus, Minerva, sacrosanctus, Hercūles.

17. Gen. plur. V відміни іменників має закінчення:

- а) -ārum;
- б) -ērum;
- в) -ōrum;
- г) -uum.

18. Іменники чоловічого роду:

- а) є тільки у III відміні;
- б) є у II, III і IV відмінах;
- в) є в усіх відмінах;
- г) є у I і V відмінах.

19. Числівник *milia* відмінюється в множині за правилами:

- а) приголосної групи III відміни;
- б) мішаної групи III відміни;
- в) I і II відмін;
- г) голосної групи III відміни.

20. Дієслова з основою інфекта, що закінчується на приголосний, на -й- і на -й- — це:

- а) дієслова третьої дієвідміни;
- б) дієслова другої дієвідміни;
- в) дієслова першої дієвідміни;
- г) дієслова четвертої дієвідміни.

21. При утворені *praesens indicativi* дієсловами III дієвідміни з'єднувальний голосний:

- а) не використовується;
- б) використовується тільки в 3 ос. одн.;
- в) використовується тільки в 3 ос. множ.;
- г) використовується, починаючи з 2 ос. одн.

22. Особові форми дієслова в пасивному стані утворюються за допомогою закінчень:

- а) -i, -isti, -it, -imus, -istis, -erunt;
- б) -or, -ris, -tur, -mur, -mini, -ntur;
- в) -o, -s, -t, -mus, -tis, -nt;
- г) -us, -a, -um, -er, -is, -e.

23. Присвійні займенники відмінюються:

- а) як прикметники III відміни;
- б) як займенникові прикметники;
- в) як прикметники I–II відмін;
- г) як вказівні займенники.

24. Особливістю займенникового відмінювання є закінчення в:

- а) Gen. sing. -ius, Dat. sing. -i;
- б) Gen. sing. -is, Dat. sing. -i;
- в) Gen. sing. -i, Dat. sing. -o;
- г) Gen. i Dat. sing. -ae.

25. Іменників середнього роду немає:

- а) у I, III і IV відмінах;
- б) у I і V відмінах;
- в) у III і V відмінах;
- г) у II відміні.

2. Тест для повторення крилатих висловів.

1. Вставте пропущене слово: «*Homo sum: humāni nihil a me alieno...*»

- а) puto;
- б) lupus;
- в) spero;
- г) festum;
- д) орно.

2. Хто автор крилатого вислову «*Exēgi monumentum*»?

- а) Горацій;
- б) Федр;
- в) Вергілій;
- г) Сократ;
- д) Г. Ю. Цезар.

3. Яке латинське прислів'я відповідає українському «Або пан, або пропав»?

- а) Gutta cavat lapīdem.
- б) Ars longa, vita brevis.
- в) Ignorantia non est argumentum.
- г) Aut Caesar, aut nihil.
- д) Veni, vidi, vici.

4. Вставте пропущене слово: *Finis ... opus*.

- а) *humānum*;
- б) *humāni*;
- в) *suum*;
- г) *corōna*;
- д) *coronat*.

5. У якому виразі немає назви тварини?

- а) *Quod licet jovi, non licet bovi*.
- б) *Lupus non mordet lupum*.
- в) *Diabŏlus non est tam ater, ac pingitur*.
- г) *Lupus in fabŭlā*.
- д) *Tertium non datur*.

6. Що є девізом Олімпійських ігор?

- а) *Par pari refertur*.
- б) *Festīnā lente!*
- в) *Citius, altius, fortius!*
- г) *Dum spiro, spero*.
- д) *Contra spem spero*.

7. Яким виразом називають щось цілковито таємне?

- а) *Nota bene*.
- б) *Sub rosā*.
- в) *Alter ego*.
- г) *Tabŭla rasa*.
- д) *Terra incognita*.

8. Який афоризм перекладається так: «Ситий илунок неохоче вчиться»?

- а) Satur venter non studet libenter.
- б) Nulla dies sine lineā.
- в) Ira furor brevis est.
- г) Fames – artium magistra.
- д) Festīnā lente.

9. Що є девізом письменників?

- а) Est modus in rebus.
- б) Nulla dies sine lineā.
- в) Epistula non erubescit.
- г) Verba et voces.
- д) Littēra scripta manet.

10. Який вираз відповідає українському прислів'ю «Не такий страшний чорт, як його малюють»?

- а) Satur venter non studet libenter.
- б) Tacent, satis laudant.
- в) Diabŏlus non est tam ater, ac pingitur.
- г) Gutta cavat lapidem.
- д) Otium post negotium.

11. Який латинський афоризм відповідає українському «Про вовка промовка»?

- а) Lupus in fabulā.
- б) Lupus non mordet lupum.
- в) Lupum auribus tenēre.
- г) Luna latrantem canem non timet.
- д) Ex voto.

12. У якій ситуації вживають вираз «Aqua et panis – vita canis»?

- а) коли говорять, що життя неможливе без води;
- б) коли йдеться про те, що собака – найкращий друг;
- в) коли говорять про злиденне життя;

- г) коли говорять про цілющу силу води;
- д) коли говорять про користь хліба.

13. У якій ситуації вживають вираз «*De gustibus et coloribus non est disputandum*»?

- а) коли в чомусь відмовляють;
- б) коли мова йде про повагу до смаку іншої людини;
- в) коли говорять про те, що колір комусь не личить;
- г) коли говорять про те, що в дискусії народжується істина;
- д) коли говорять про те, що диспут є корисною справою.

14. У якій ситуації вживають вираз «*Sine ira et studio*»?

- а) коли говорять про об'єктивність;
- б) коли говорять про важливість навчання;
- в) коли говорять про нерозумну людину;
- г) коли говорять про кохання;
- д) коли щось забороняють.

15. У якій ситуації вживають вираз «*Nota bene*»?

- а) коли треба вивчити ноти;
- б) коли треба щось занотувати;
- в) коли треба на щось звернути увагу;
- г) коли говорять про гарну мелодію;
- д) коли говорять про добрі справи.

16. Який афоризм уживають, коли кажуть про найкращого друга?

- а) *Amicus Plato, sed magis amica veritas.*
- б) *Vitae sal – amicitia.*
- в) *Alter ego.*
- г) *Novos amicos dum paras, vetēres cole.*
- д) *Fit fabricando faber.*

17. Який афоризм уживають, коли йдеться про повагу до померлих?

- а) *Est modus in rebus.*
- б) *Si vivis Romae, Romano vivito more.*

- в) Memento mori!
- г) Vulpes pilum mutat, non mores.
- д) De mortuis aut bene, aut nihil.

18. Який вираз можна передати словами Т. Г. Шевченка:
«У всякого своя доля...»?

- а) In medias res.
- б) Est modus in rebus.
- в) Status quo.
- г) Suum cuique.
- д) A casu ad casum.

19. Який афоризм відповідає українському «Дарованому коневі в зуби не дивляться»?

- а) Equi donāti dentes non sunt inspiciendi.
 - б) Non qua itur, sed qua eundum est.
 - в) Non fumus absque igne.
 - г) Noli tacēre, si dicēre debes.
 - д) De gustībus et colorībus non est disputandum.
-

Lectio 20 (vicesīma)

Тема. Тексти для самостійної роботи.

Завдання. Прочитайте та перекладіть тексти.

De Apollīne

Apollo a Graecis et Romānis frater Dianae putātur. Apollīnis et Dianae pater erat Juppīter, mater – Latōna. Apollīnis in tutēla erant poētae. Comītes Apollīnis erant Musae. Poētae antīqui Apollīnem Musārum ducem, poētārum patrem, carmīnum auctōrem, medicīnae inventōrem nomīnant. Apollīni oracūlum Delphīcum sacrum erat. Ibi deus hominībus per Pythiam et sacerdōtes futūra nuntiābat. Sacerdōtes Delphīci erant custōdes fidi Apollīnis templi. Pariētes templi Delphīci multis donis ornabantur.

De Jove

Antīqui Romāni multos deos colēbant. Domīnus caeli et terrae erat Juppīter. Poētae Graeci Iovem patrem deōrum hominumque vocābant. Et dei et homīnes Iovem timēbant. Juppīter in Olympo habitābat et cum fratrībus mundum gubernābat. In tutēla Iovis praecipue reges erant. Juppīter auctor erat legum humanārum. Fratres Iovis erant Neptūnus et Pluto, sorōres Iuno, Ceres, Vesta.

Bestiae nonnullae deis sacrae erant, ut aquīla Jovī, pavo Junōni, equus Neptūno. Ex arborībus oliva Minervae sacra erat, Apollīni laurus, Plutōni cupressus.

De Achille

Celēber erat Achilles, filius Pelei regis et Thetīdis deae. Is particeps belli Trojāni erat. Celēbre est scutum ejus, celebra arma. Et scutum et arma ei Hephaestus deus fecerat. Celēbris est celebrītas Achillis. Celeritāte suā incredibīli et magno corpōris robōre Achilles Trojānis

terribilis erat. Ira ejus Graecis perniciosā erat. Mors Patrocli, ejus amīci, Achilli dolōres acres dat. Ob id Hectorem ad pugnam provocat et virum fortem necat.

De sacrificiis antiquōrum

Popūli antīqui deos sacrificiis placābant. Apud Romānos plerumque sacerdōtes sacrificia parābant, nam sacerdōtes juris divīni perīti erant. Supēris deis albas hostias immolābant, infēris – nigras. Numērus hostiārum interdum permagnus erat. Sacerdōtes capīta hostiārum ornābant corōnis et ante templa mactābant. Extā in aris cremābant.

Deis praeterea vinum, lac, mel grata dona erant. Post sacrificia sacerdōtes ad honōrem deōrum epūlas parābant.

Capitolium

In Capitolio arx Romanōrum et sedes sanctae deōrum erant. Arx, in summa parte Capitolii sita, moenībus altis muniebantur. In bello arx perfugium civium Romanōrum erat. Galli aliquando arcem caecā nocte expugnābant, sed ansēres Junōnis arcem et urbem servābant. In Capitolio etiam templa nonnullōrum deōrum erant, ut Jovis, Junōnis, Concordiae. Praecipue nota sedes Jovis erat. Nunc aedis praeclārae exiguae supersunt rūinae.

De educatione in Sparta

Athenienses artībus et littēris excellēbant, Spartāni autem fortes milītes erant. Aspēris enim morībus a puēris educabantur et ad belii labōres maxīme parāti erant. Etiam hiēme acri veste levi induebantur. Attāmen frigōra atrocia tolerābant quotidie Eurōtae aqua natantes et pedībus nudis montes arduos ascendentes. Sītīm quoque famēmque patienter tolerābant. Itāque in bello fortīter pugnantes plerumque victōres fuērunt.

De Prometheo

Prometheus, qui auxilio Minervae homīnes ex terrā et aquā feērat, de genēre humāno bene meruit. Aliquando consilium Jovis, qui omnes homīnes necāre constituērat, Prometheo notum erat. Prometheus in caelum vēnit, ignem, quem Juppīter hominībus

negavērat, de Olympo subduxit et hominībus donāvit. Quamquam ira Jovis magna erat, genus humānum non delēvit. Prometheum autem Vulcānus jussu Jovis in monte Caucāso ferreis catēnis ad saxum alligāvit cotidiēque aquīla jecur Promethei devorābat. Jecōris pars, quam aquīla interdiu devoravērat, noctu crescēbat. Ita Prometheus ingentes dolōres tolerabat. Postea Hercūles aquīlam sagittā necavit, Prometheumque liberavit.

De pyramidibus Aegyptiorum

Prope regiōnem, ubi Nilus in complūra ostia scinditur, Aegyptii claras illas pyramīdas exstruxērunt. Eae jam antīquis temporibus a multis visae sunt et hodie quoque a plurimis peregrinis visuntur.

Fabri magna saxa scindēbant scissaque in altum tollēbant. Ope cylindrōrum saxa admovērunt et machinis aliud saxum super aliud sustulērunt.

Ubi potestas regum Aegyptiorum sublata est, complures pyramīdes a latronīapertae sunt. At ingentia illa aedificia neque ab hominibus rescindi, neque aliis causis delēri potuērunt.

De olīva

Oliva, sive olea, est arbor, quae apud vetēres Graecos in magno honōre fuērat. Notum est id certāmen, quod aliquando inter deos fuit. Neptūnus, Oceāni deus, et Minerva, omnium artium dea, de principātu certābant et operibus suis se jactābant. Neptūnus equum velocissimum creāvit, Minerva olīvam, arborem utilissimam, Attīcae donāvit. Incōlae Attīcae olīvam donum pretiosissimum putavērunt et palmam Minervae dedērunt. Ex eo tempore olīva a Graecis arbor sacra putātur et in praecipua est deae tutelā.

De Aegypto

Aegyptus Afrīcae regnum antīquum erat. Incōlae ejus praecipue agriltūram exercēbant et mercatūram cum populis Eurōpae, praesertim cum Graecas, faciēbant. Nilus fluvijs et antea erat, et nunc est, et diu erit certum beneficium natūrae, quia in Aegypto raro pluit Is autem extra ripas diffluit, terram irrīgat et frugifēram reddit. Itaque agricōlae Aegypti habitant non procul ab ehus ripis.

ОРІЄНТОВНІ ПИТАННЯ ДО ЗАЛІКУ

1. Історія розвитку латинської мови.
2. Латинська фонетика. Правила читання голосних, приголосних та буквосполучень.
3. Складорозділ. Правила наголосу в латинських словах.
4. Загальна характеристика будови латинської мови (частини мови, порядок слів у реченні).
5. Загальна граматична характеристика іменника.
6. Іменники I відміни.
7. Іменники II відміни.
8. Іменники III відміни.
9. Іменники IV відміни.
10. Іменники V відміни.
11. Загальна граматична характеристика прикметника.
12. Прикметники I–II відмін.
13. Прикметники III відміни.
14. Утворення «правильних» ступенів порівняння прикметників.
15. Особливості утворення ступенів порівняння прикметників.
16. Суплетивні ступені порівняння прикметників.
17. Утворення похідних прислівників.
18. Ступені порівняння прислівників.
19. Прийменники (уживання, відмінки).
20. Загальна граматична характеристика дієслова.
21. Основи та основні форми дієслова.

22. Час *praesens indicativi activi et passivi* (утворення та переклад).

23. Час *imperfectum indicativi activi et passivi* (утворення та переклад).

24. Час *futurum I indicativi activi et passivi* (утворення та переклад).

25. Час *perfectum indicativi activi et passivi* (утворення та переклад).

26. Час *plusquamperfectum indicativi activi et passivi* (утворення та переклад).

27. Час *futurum II indicativi activi et passivi* (утворення та переклад).

28. Утворення наказового способу дієслова.

29. Утворення часів кон'юнктива.

30. Значення часів кон'юнктива в незалежних реченнях.

31. Займенники. Загальна граматична характеристика.

32. Особові, присвійні, зворотний займенники.

33. Присвійні займенники.

34. Вказівні займенники (відмінювання, уживання та переклад).

35. Неозначені займенники (утворення, відмінювання та вживання).

36. Заперечні займенники (відмінювання та вживання).

37. Дісприкетники (утворення, відмінювання та вживання).

38. Кількісні числівники, утворення, уживання та переклад.

39. Порядкові числівники, утворення, уживання та переклад.

40. Розділові числівники, утворення, уживання та переклад.

41. Герундій (функції, переклад).

42. Герундив (функції, переклад).

Студентський гімн «*Gaudeamus*».

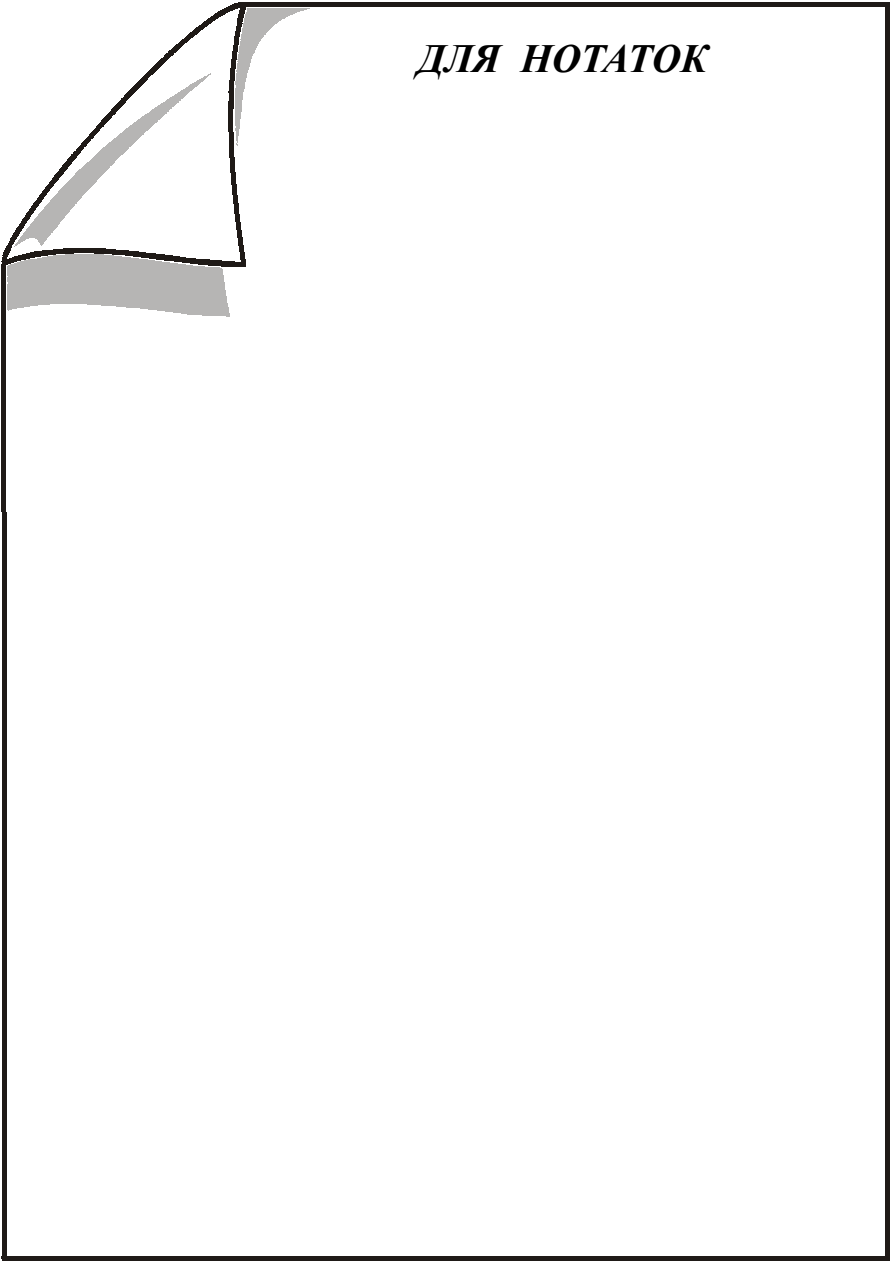
100 латинських крилатих висловів.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

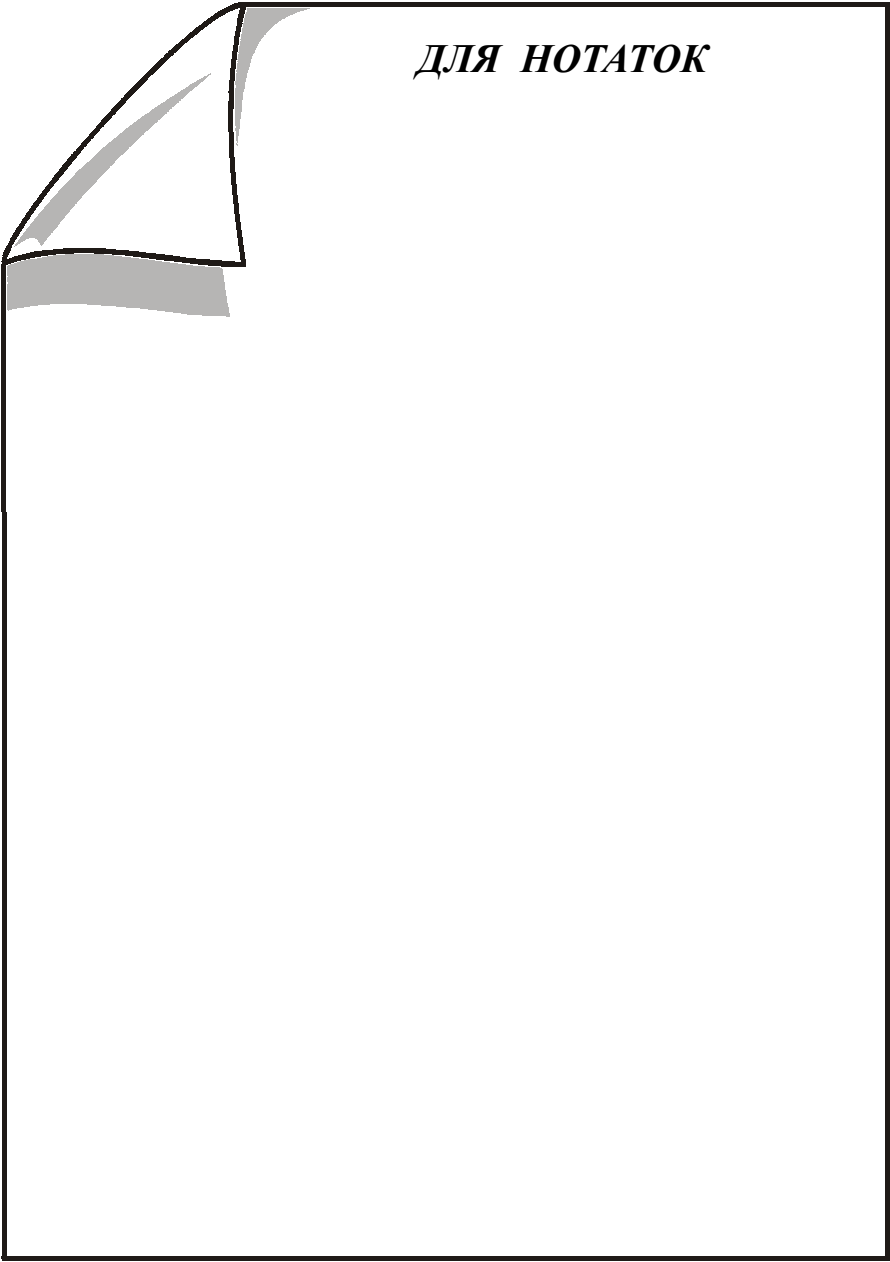
1. **Корж, Н. Г.** Латинська мова [Текст] : підручник для 9–11 класів ліцеїв, гімназій та гуманітарних класів загальноосвітніх шкіл / Н. Г. Корж, С. А. Шведов. – К. : Абрис, 1995. – 288 с.
 2. **Корж, Н. Г.** Із скарбниць античної мудрості [Текст] / Н. Г. Корж, Ф. Й. Луцька. – К. : Вища школа, 1989.
 3. **Сторчова, Т. В.** Латинська мова [Текст] : підручник / Т. В. Сторчова, Ж. Г. Гуменюк. – К. : Видавничий дім «Слово», 2015. – 521 с.
 4. Словник іншомовних слів [Текст] / за ред. О. С. Мельничука. – К., 1974.
 5. **Цимбалюк, Ю. В.** Крилаті латинські вислови [Текст] / Ю. В. Цимбалюк, Г. О. Краковецька. – К. : Вища школа, 1976. – 191 с.
-

ЗМІСТ

Мета та завдання навчальної дисципліни	3
Методичні рекомендації з підготовки до практичних занять	5
Lectio 1 (prima)	9
Lectio 2 (secunda)	15
Lectio 3 (tertia)	20
Lectio 4 (quarta)	28
Lectio 5 (quinta)	33
Lectio 6 (sexta)	39
Lectio 7 (septima)	45
Lectio 8 (octova)	53
Lectio 9 (nona)	60
Lectio 10 (decīma)	66
Lectio 11 (undecīma)	73
Lectio 12 (duodecīma)	81
Lectio 13 (tertia decīma)	88
Lectio 14 (quarta decīma)	93
Lectio 15 (quinta decīma)	99
Lectio 16 (sexta decīma)	106
Lectio 17 (septima decīma)	116
Lectio 18 (duodevicesīma)	121
Lectio 19 (undevicesīma)	126
Lectio 20 (vicesīma)	135
Орієнтовні питання до заліку	138
Рекомендована література	140

ДЛЯ ЗАДАТОК

ДЛЯ ЗАДАТОК

Навчальне видання
ШАМАНОВА Наталія Євгенівна

ЛАТИНСЬКА МОВА
Навчальний посібник
з вивчення дисципліни

Редактор *О. Г. Костенко*
Комп'ютерне складання та верстання *В. В. Москаленко*
Коректор *М. О. Паненко*

Формат 60×84/16. Ум. друк. арк. 8,4. Тираж 100 прим. Вид. № 7. Зам. № 1502-31.

Видавець і виготівник Національний університет кораблебудування
імені адмірала Макарова

просп. Героїв України, 9, м. Миколаїв, 54025

E-mail : publishing@nuos.edu.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 6402 від 19.09.2018 р.